

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ

студентки 2 курсу 8 м групи ФМТП
заочної форми навчання
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації

«Цивільне право і процес» _____

Зінченко Ганни Станіславівни

Науковий керівник

к.ю.н., старший викладач _____

Колотілова Ілона Олександрівна

Гарант освітньої програми,

д.ю.н, проф. _____

Примак Володимир Дмитрович

Київ-2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ	
1.1. Поняття і класифікація корпоративних прав акціонерів.....	8
1.2. Зміст корпоративних прав.....	25
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ	
2.1. Поняття і ознаки корпоративного конфлікту.....	40
2.2. Особливості способів захисту корпоративних прав акціонерів.....	50
РОЗДІЛ 3. ФОРМИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ	
3.1. Юрисдикційна форма захисту.....	66
3.2. Неюрисдикційна форма захисту.....	77
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах сьогодення однією з найпоширеніших організаційно-правових форм юридичних осіб в Україні є господарські товариства, одна з яких акціонерні товариства, які займаються підприємницькою діяльністю. Їх існування зумовило виникнення корпоративних прав, а також необхідність їх правового регулювання, охорони та захисту.

При сучасному економічному розвитку, створенні та функціонуванні все більшої кількості господарських товариств, виникає необхідність створення належної законодавчої бази, що необхідна для регулювання відносин та функціонування товариств, а також забезпечення належного захисту прав при їх порушенні.

Існування господарського товариства зумовлює виникнення певних прав та обов'язків. Особливого значення серед системи прав займають корпоративні права. Забезпечення належного регулювання та захисту корпоративних прав є запорукою ефективного функціонування підприємства, що, в свою чергу, впливає на розвиток ринкових відносин в Україні, а також на розвиток та зріст економічного стану країни в цілому.

Згідно з законодавством України, акціонер має можливість реалізовувати корпоративні права, що йому належать в будь-який спосіб, що не порушує корпоративних прав інших учасників, а також права інших суб'єктів правовідносин та не порушують норми вітчизняного законодавства. В сьогоденні актуальним є питання, яке стосується добросовісної реалізації своїх прав, адже спостерігаючи сучасний стан правовідносин між акціонерами та іншими суб'єктами правовідносин, все частіше можна спостерігати виникнення такого явища як корпоративний конфлікт. Тому в сучасній науці особливої уваги потребує дослідження правової природи

виникнення корпоративного конфлікту та способів їх вирішення, а також подальшого їх запобігання.

Також на сьогоднішній час актуальним є проведення дослідження цивільного та господарського законодавства щодо захисту корпоративних прав, його удосконалення та модернізація.

Для ефективного розвитку господарського товариства необхідне створення належного корпоративного управління та досконалої системи захисту корпоративних прав акціонерів для створення сприятливих умов залучення капіталу, що проводиться кредиторами та інвесторами. Існування сприятливих умов для ведення господарської діяльності та досконалої правової системи захисту корпоративних прав дає можливість залучення додаткових коштів для проведення розвитку виробництва, застосування нових технологій, оновлення систем ведення виробництва, що, в свою чергу, призводить до створення умов для виходу на нові ринки, що є позитивним моментом в економічному розвитку господарського товариства та фінансово-економічного стану нашої держави.

Проблематика захисту корпоративних прав має значну актуальність, оскільки корпоративні права певною мірою впливають на економічні та соціальні складові розвитку підприємництва в Україні.

В українській науці дослідженням захисту корпоративних прав займалися такі науковці: А.В. Смітюх, А.О.Гелич, В.А. Васильєва, В.В. Луць, В.І. Цікало, І.В. Лукач, І.В. Спасибо-Фатєєва, І.В. Труш, І.Я. Бабецька, П.М. Пальчук, О.В. Бігняк, О.В. Зудіхін, О.В. Кологойда, О.І.Антонюк, О.М.Вінник, О.О. Мельник, О.Р. Кібенко, М.В. Оприско, Н.І. Костова, Н.С.Бутрин-Бока, Н.І.Костова та інші.

Мета та завдання дослідження. Автор випускної кваліфікаційної роботи ставив за мету на основі досліджень вітчизняного законодавства, наукових робіт провідних вчених-правознавців в сфері корпоративного права, на основі практичної діяльності акціонерного товариства, його учасників та органів управління товариства прийти до висновків стосовно

визначення поняття виникнення та вирішення корпоративних спорів, корпоративних конфліктів, дослідження особливостей застосування способів захисту корпоративних прав учасників акціонерних товариств та їх засновників, на основі дослідження існуючих форм захисту корпоративних прав та особливостей їх застосування при вирішенні корпоративних спорів розробити рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України у сфері правового регулювання захисту корпоративних прав акціонерів.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- дати правову характеристику захисту корпоративних прав та визначення їх правової природи;
- дослідити правові проблеми вирішення корпоративних конфліктів, причини їх виникнення та припинення, встановити складові корпоративного конфлікту;
- аналізувати вітчизняне законодавство та судочинство при дослідженні застосування судової форми захисту корпоративних прав;
- дослідити поняття «самозахист» та «медіація» як способи альтернативної форми захисту корпоративних прав та правового врегулювання їх застосування;
- дати правову характеристику способам захисту корпоративних прав акціонерів та визначити їх особливості.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають з приводу захисту корпоративних прав.

Предметом дослідження є правові засади захисту корпоративних прав акціонерів, їх способи та форми.

Методами дослідження стали історико-правовий, діалектичний, формально-логічний, системно-функціональний та інші.

За допомогою діалектичного та історико-правового методу було досліджено інститут корпоративного права, історичний розвиток такого явища як корпоративний конфлікт. Було розглянуто розвиток способів та форм захисту корпоративного права у діалектичному взаємозв'язку з

розвитком інституту акціонерного товариства, а той, в свою чергу, з розвитком економічних, фінансових та правових відносин, що існують та розвиваються в сучасній Україні.

Для дослідження також було застосовано формально-логічний метод. За допомогою цього методу було опрацьовано наукову літературу, що стосується теми дослідження, а також було проведено аналіз нормативно-правових актів з питань, що стосується регулювання корпоративних прав акціонерів, а також з приводу забезпечення захисту корпоративних прав, визначення способів захисту та форми захисту в залежності від виду порушеного права.

Застосування системно-функціонального методу дозволило вивчити і дослідити правову природу корпоративного права, визначити корпоративні права учасника акціонерного товариства, встановити підстави їх виникнення та дослідити способи захисту корпоративних прав в залежності від виду порушеного права акціонера.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному підході щодо встановлення проблем захисту корпоративних прав акціонерів, порівнянні норм вітчизняного законодавства, що стосується регулювання та визначення захисту корпоративних прав, його способів та форм захисту, особливостей застосування. Дослідження спрямоване на виявлення недоліків у законодавстві щодо унормування процедури вирішення корпоративних спорів та корпоративних конфліктів, а також наведення пропозицій щодо удосконалення українського законодавства з приводу застосування альтернативної форми захисту корпоративних прав.

Окремі положення випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Способи захисту корпоративних прав акціонерів», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове забезпечення підприємницької діяльності». – К. – Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2018. – Ч.1. – С. 280 – 284.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, зміст результатів дослідження є доповненням наукових значень з приводу

застосування захисту корпоративних прав, що були порушені. Матеріали, що був зібраний під час проведення дослідження може бути використаний для підготовки узагальнюючих праць, а також може застосовуватися для підготовки лекційних занять та спеціальних курсів у вищих навчальних закладах.

Структура випускної кваліфікаційної роботи, що обумовлена предметом дослідження, її метою та індивідуальним підходом у дослідженні зазначеної теми, складається із вступу, трьох розділів, які включають в себе шість підрозділів, висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 108 сторінок, із яких основна частина роботи займає 94 сторінок. Список використаних джерел складається із 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ

1.1. Поняття і класифікація корпоративних прав акціонерів

Після проголошення незалежності України в країні почався новий етап становлення корпоративних відносин. З цього моменту починається формування та удосконалення нормативно-правової бази, що унормовує корпоративні відносини та регулює встановлення захисту, охорони корпоративних прав, формує правову етику корпоративних правовідносин на всіх етапах існування та функціонування господарського товариства.

Корпоративні правовідносини – це окремий вид суспільних відносин. Вони зароджуються на етапі створення юридичної особи й поєднують ознаки як зобов'язальних, так і відносин права власності. На цьому етапі чітко виокремлюються суб'єкти (особи), метою яких є насамперед створення юридичної особи та участь у ній. Оскільки динамічний розвиток корпоративних прав в Україні передбачає необхідність приділення належної уваги правовій регламентації з боку законодавця, а крім того, зважаючи на наявну в Україні кількість суб'єктів господарювання, питання щодо з'ясування учасників таких правовідносин є актуальним для дослідження як науковців, так і практиків [33, с. 62].

Корпоративні правовідносини є одним із найскладніших секторів суспільних правовідносин, а тому щоразу потребують законодавчого вдосконалення відповідно до наближення до міжнародного законодавства. Чимала кількість дискусій виникає із приводу дослідження питань реалізації корпоративних прав та їх здійснення, а ще більше суперечок викликають питання щодо форм реалізації корпоративних прав і форм корпоративних прав [32, с. 84].

Корпоративні відносини являють собою досить різноманітну групу суспільних відносин. Вони містять елементи різноманітних за змістом відносин: господарсько-правових, цивільноправових, зобов'язальних, майнових, фінансових, трудових, організаційних (власне управлінських) тощо. Сфера застосування цих відносин пов'язується не тільки із внутрішньогосподарською діяльністю компанії (взаємовідносинами між акціонерами (пайовиками), менеджерами та персоналом), але й поширюється на її стосунки із зовнішнім оточенням (іншими суб'єктами господарювання, органами державної влади)[56, с. 76].

Дослідженням та визначенням такого поняття як «корпоративне право» в вітчизняній науці займалися такі науковці як: В.В.Луць, В.А.Васильєва, І.В.Спасибо-Фатєєва, Н.С. Бутрин-Бока, В.І. Цікало, Т.І.Бурдак, Є.О. Харитонов, С. Шимон, І.Я. Бабецька та інші.

Аналіз змісту поняття «корпоративне право» потрібно починати із розгляду його як суб'єктивного права і об'єктивного права. В об'єктивному розумінні корпоративне право – це система юридичних норм, що регулюють групу суспільних відносин, яка виникає у зв'язку із створенням і функціонуванням юридичних осіб у результаті реалізації цивільних правовідносин права бути їх засновниками (учасниками). У цивілістичній науці під корпоративним правом в суб'єктивному розумінні слід розуміти право особи бути учасником корпорації (юридичної особи). Суб'єктивне корпоративне право слід розглядати як складний сукупний об'єкт цивільних прав, що складається із низки самостійних суб'єктивних прав. Вони в сукупності складають зміст корпоративного права [21, с. 153].

Корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні доцільно вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом у результаті реалізації засновницького права. Цей правовий зв'язок є визначальним і виступає стержнем усієї низки суб'єктивних корпоративних прав, якими наділяються сторони правовідношення. Всі інші суб'єктивні права учасника, що

впливають із його участі є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права [86, с. 159, 160].

На законодавчому рівні корпоративні права закріплені в декількох нормативно-правових актах. Серед них можна виділити такі: Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р., «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р., а також Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. та Податковий кодекс України від 2 грудня 2010р.

В Господарському кодексі України [2, ст. 167] зазначено, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Закон України «Про акціонерні товариства» трактує корпоративні права як сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [6, п.8, ст.2]. В цьому визначенні зроблено чіткий акцент на включенні до корпоративних прав немайнових прав. Тобто корпоративні права – це комплекс нероздільних майнових та немайнових прав власника товариства [92, с. 74].

На відміну від Господарського кодексу України Цивільний кодекс України [5] містить визначення поняття «корпоративні права». У ньому також немає жодних спеціальних норм щодо набуття, здійснення та розпорядження корпоративними правами як самостійними об'єктами цивільних прав. У Цивільному кодексі України міститься лише окрема

норма, яку за змістом можна віднести до корпоративних прав. Такою нормою є ст.116 Цивільного кодексу України, якою встановлені права учасників господарського товариства, серед яких: брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків, установлених законом; брати участь у розподілі прибутку товариства; здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом; одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчим документом [91, с. 56].

Можна зазначити, що правомочності, які зазначені в попередньому абзаці можуть бути доповненими в залежності від організаційно-правової форми господарського підприємства тими правомочностями, що передбачені нормативно-правовими актами та установчими документами відповідного господарського підприємства.

Також визначення поняття «корпоративні права» містяться в Податковому кодексі України.

Відповідно до п.14.1.90. Податкового кодексу України[4] корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

У суб'єктивному розумінні корпоративне право може розглядатися як право осіб вступати в об'єднання, створюючи тим самим новий суб'єкт права; право особи, що впливає з його членства (участі) в тій чи іншій корпорації (це може бути право майнового або немайнового характеру; як правило, учасники корпорацій, і особливо підприємницьких, володіють цілою сукупністю майнових і немайнових прав, які й називаються корпоративними) [52, с. 24].

У сучасній науці існує багато дискусій з приводу визначення та тлумачення поняття «корпоративні права». На сьогоднішній день можна спостерігати різноманітність тверджень та визначень поняття корпоративного права та його правової природи.

В. Кравчук визначає корпоративне право як правову можливість учасника певної юридичної особи, зміст якої окреслюється її організаційно-правовою формою. На його думку, корпоративні права не варто пов'язувати тільки з господарськими товариствами. Вони також виникають у засновника (учасника) щодо будь-яких юридичних осіб незалежно від того, чи формується статутний (складений) капітал [31, с.56].

На думку В.А. Васильєвої, через відсутність у Цивільному Кодексі України визначення корпорації виникають різні її тлумачення, від яких безпосередньо залежить і визначення корпоративного права:

- 1) у вузькому розумінні корпорацією визнається акціонерне товариство. У такому разі корпоративне і акціонерне права співпадають;
- 2) у широкому розумінні корпораціями називають усі товариства (підприємницькі та непідприємницькі), внаслідок чого корпоративне право охоплюватиме регулюванням значно ширшу сферу відносин;
- 3) є проміжний варіант, який розглядає як корпорації лише підприємницькі товариства, чи навіть деякі види підприємницьких товариств: акціонерні товариства, товариство з обмеженою відповідальністю та товариство з додатковою відповідальністю і виробничі кооперативи. Відповідно, корпоративне право регулюватиме відносини з участі саме в цих товариствах;
- 4) пропонується корпоративним правом регулювати лише відносини між учасником та відповідним товариством. Створення ж товариства, його ліквідацію, випуск та придбання цінних паперів та інше вважати предметом регулювання відповідних норм цивільного права про юридичні особи, правочини та цінні папери. Тоді корпоративне право буде «внутрішнім правом» юридичної особи, і ним охоплюватимуться, насамперед, відносини

щодо участі в управлінні. У цьому разі коло відносин, що регулюватиметься корпоративним правом, є надто вузьким;

5) до відносин, що регулюються корпоративним правом, можна віднести не тільки майнові та немайнові, або організаційні, а й трудові, податкові, охорони праці, земельні, житлові і навіть виробничі, політичні, соціальні. Це є виразником широти кола предмета корпоративного регулювання [52,с.25].

Н. Глусь розглядає корпоративне право у суб'єктивному значенні як сукупність прав, які виникають у акціонера чи учасника корпорації внаслідок набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю, і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації [91,с.57].

Проводячи дослідження поняття корпоративного права, можна зробити висновок, що корпоративне право – це система нормативно-правових актів, а також локальних нормативних актів певної господарської організації, що регулює окрему групу суспільних відносин, що виникають з приводу створення, існування, ліквідації господарського товариства, а також відносин між учасниками господарського товариства з приводу забезпечення заходів для ефективного функціонування певного підприємства.

Предметом корпоративного права П.М.Пальчук визначає групу суспільних відносин, яка виникає у зв'язку з реалізацією суб'єктивного цивільного права на створення комерційної юридичної особи (підприємницького товариства) та подальшим управлінням такою юридичною особою фізичними та юридичними особами, які можуть вчиняти відповідні засновницькі дії та мають необхідний обсяг правосуб'єктності [73,с.10].

Окремої уваги, на нашу думку, слід приділити класифікації корпоративних прав. Оскільки поділ корпоративних прав на певні групи

дозволяє більш глибоко дослідити окремі складові корпоративного права, розробити механізми реалізації та захисту окремих груп корпоративних прав в залежності від їх правової природи та функції.

У сучасній науці можна спостерігати багато класифікацій корпоративних прав, які залежать від їх направленостей дії, в залежності від суб'єктів-учасників корпоративних відносин, їх джерел виникнення, майнового або організаційного елементу та інше.

Деякі науковці поділяють корпоративні правовідносини на внутрішні та зовнішні. Цей поділ певною мірою витікає із характеру правовідносин.

Внутрішніми корпоративними відносинами вважаються відносини, які виникають всередині господарського товариства, а зовнішніми – ті, що виникають у процесі здійснення ними підприємницької діяльності. Внутрішні корпоративні правовідносини, у свою чергу, поділяються на три групи: 1) відносини між учасниками товариства; 2) відносини між господарським товариством і його учасниками; 3) відносини між різними органами господарського товариства. Зовнішні корпоративні відносини, на переконання О. Р. Кібенко, можуть бути приватно-правового або ж публічно-правового характеру. Основну масу приватно-правових корпоративних відносин складають відносини цивільні й трудові; публічно-правові корпоративні відносини можуть проявлятися в адміністративних, фінансових, кримінально-правових та багатьох інших галузях [68,с.63].

І.В.Спасибо-Фатєєва також поділяє правовідносини стосовно реалізації корпоративних прав на внутрішні та зовнішні.

Науковець зазначає, що у внутрішніх (корпоративних) правовідносинах права містять майновий і немайновий елементи, тобто мають подвійну природу, натомість у зовнішніх відносинах ця подвійність втрачається і корпоративні права стають єдиним цілим, стають об'єктом прав: саме це обумовлює сприйняття корпоративних прав як майнових – у якості об'єкта правовідносин корпоративні права стають майновими правами у розумінні ст. 177 Цивільного кодексу України – вони відчужуються, спадкуються та

інше, водночас – предметом правочинів купівлі-продажу, дарування, міни є не корпоративні права, а акція, частка у статутному капіталі [97,с.23].

Враховавши історію розвитку корпорацій у світі, і на підставі аналізу теоретичних засад корпоративних правовідносин корпоративне право О.В.Серих розглядає корпоративне право саме як право господарських товариств – комерційних юридичних осіб, заснованих на об'єднанні капіталу (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Отже, корпоративне право України як галузь права являє собою сукупність правових норм, які регулюють правові відносини, пов'язані зі створенням, функціонуванням і ліквідацією господарських товариств [83,с.97].

О. Р. Кібенко розглядає корпоративне право в суб'єктивному значенні як «право осіб виступати в об'єднання, створюючи тим самим нового суб'єкта права; право особи, що виникає із її членства (участі) у тій чи іншій корпорації» [63,с. 67].

Ю.Жорнокуй зазначає, що:

1) змістом корпоративного правовідношення є єдине суб'єктивне корпоративне право та кореспондуючий йому юридичний обов'язок. Множинності суб'єктивних корпоративних прав у окремому корпоративному правовідношенні не існує; може мати місце множинність корпоративних правовідносин, змістом кожного з яких є однакове корпоративне право у різних учасників;

2) учаснику корпоративної організації належить єдине суб'єктивне право, в якому він не може бути обмежений, або якого він не може бути позбавлений, за винятком випадків, передбачених законодавством або локальними нормативними актами;

3) суб'єктивне корпоративне право складається з певної кількості правомочностей, які мають місце залежно від частки учасника у статутному капіталі товариства (кількості акцій) та впливають на обсяг його можливостей щодо реалізації ним відповідного права (наприклад, скликати позачергові загальні збори вправі лише акціонери, яким сукупно належить

10%) або залежно від наявності юридичного факту, який служить підставою для зміни обсягу прав учасника (ст. 47 ЗУ «Про акціонерні товариства»);

4) поза змістом суб'єктивного корпоративного права залишається «право на захист», яке є самостійним правом;

5) захисту підлягає єдине суб'єктивне корпоративне право, а не кожний його складовий елемент (правомочність), що з урахуванням ст. 16 Цивільного кодексу України спростить процедуру визнання і відновлення порушеного права, а не правомочностей [91,с.57].

Відносини, врегульовані нормами корпоративного права, різноманітні за своєю правовою природою і включають широкий спектр приватно-правових і публічно-правових відносин. Це дає змогу констатувати, що корпоративне право України – це комплексна галузь права, норми якої регулюють приватно-правові і публічно-правові відносини, пов'язані із створенням, діяльністю і ліквідацією господарських товариств, включаючи відносини внутрішньо фірмового характеру [83,с.97].

Найбільш прийнятною здається характеристика корпоративного права як сукупності юридичних норм і правил, що регулюють однорідні майнові та немайнові відносини (корпоративні відносини), які складають відносно відокремлену систему, тобто є правовим інститутом. Цей інститут є міжгалузевим, оскільки для впорядкування корпоративних відносин на різних етапах їх існування застосовуються різні за характером впливу прийоми (методи), що мають ознаки як диспозитивності, так і імперативності. Таким чином, корпоративні відносини підлягають регулюванню на засадах приватного або публічного права залежно від їх конкретного змісту [94,с.18].

Корпоративні права здебільшого визначаються наявністю майнової участі у статутному капіталі чи майні корпорації. Головною ознакою корпоративних прав є те, що їх здійснення безпосередньо чи опосередковано спрямоване на задоволення майнових інтересів їх носіїв, а специфічною ознакою, що виокремлює корпоративні права в окрему групу цивільних прав,

є те, що вони виражають відносини між учасниками (засновником) та товариством, а також між самими учасниками (засновниками) товариства [21,с.154].

Багато вітчизняних науковців приділяють у своїх наукових роботах особливої уваги дослідженню класифікації корпоративних прав та правовідносин, які виникають між учасниками (засновниками) господарських товариств.

Одним із перших науковців, що спробував класифікувати корпоративні права в Україні, був український науковець Н.В.Глусь.

Він запропонував поділ корпоративних прав в залежності від:

- 1) характеру – на майнові та членські (управлінські);
- 2) безумовності їх існування в особи – на безумовні (поділені на загальні і конкретизуючі) та права під умовою;
- 3) джерела виникнення – на законні, підзаконні та внутрішньо корпоративні (встановлені в установчих та позастатутних документах) [50,с.180].

Деякі науковці поділяють корпоративні права на основні, спеціальні та локальні.

Господарським та цивільним законодавством визначені певні корпоративні права, що становить основну групу корпоративних прав та належать усім учасникам господарських товариств будь-якої організаційно-правової форми.

Таким чином, наприклад акціонери, які володіють більш ніж 10 відсотками акцій мають право скликати позачергові загальні збори. Або обмеження для власників привілейованих акцій та вкладників командитного товариства за яким вони не можуть брати участь в управлінні товариством. Локальні норми здійснюють регулювання за установчими документами окремо взятої господарської організації та регулюють відносини між самою організацією та її учасниками [50,с.180].

З урахуванням організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб, передбачених Цивільним та Господарським кодексами України, можна запропонувати поділ корпоративних прав за сферою їх існування (видом організаційно-правової форми юридичної особи). За цим критерієм вони поділяються на: 1) корпоративні права учасників господарських товариств — об'єднань майна (капіталів); 2) корпоративні права учасників господарських товариств — об'єднань осіб (діяльності); 3) корпоративні права членів виробничих кооперативів; 4) корпоративні права учасників приватних підприємств; 5) корпоративні права членів фермерських господарств; 6) корпоративні права учасників підприємств споживчої кооперації [95,с.110].

Також за характером корпоративних прав в юридичній літературі можна виділити класифікацію на майнові та немайнові (організаційні) корпоративні права. Перші — це право на участь у формуванні статутного фонду підприємства, розподілі прибутку та отриманні дивідендів, частки майна (при ліквідації підприємства) тощо. До складу організаційних належать право на участь в управлінні підприємством, право на отримання інформації про його діяльність та інші [75,с.20].

Майнові корпоративні права є безпосереднім наслідком участі у формуванні статутного (складеного) капіталу. Вони слугують критерієм розмежування двох правових категорій: права участі в товаристві та корпоративного права. Однією із основних відмінностей цих категорій І. В. Спасибо-Фатєєва називає їх співвідношення як родового та видового понять, адже право участі стосується будь-якого товариства, а не лише господарського. Як тільки на підставі закону чи установчого документа правовий зв'язок між засновником і створеною юридичною особою наповняється майновим змістом, з'являються підстави говорити про наявність суб'єктивного корпоративного права у засновника юридичної особи [45,с.172].

До особистих немайнових прав учасників товариства відносять права, що належать конкретній особі і не можуть передаватися іншій особі. Це,

наприклад, право участі в товаристві. З правом участі пов'язане право учасника на вихід з товариства [99,с.134].

Немайнові права опосередковують немайнову участь учасників господарських товариств у їхній діяльності. Оскільки такі товариства є різновидом підприємницьких товариств, основною метою яких є отримання прибутку, немайновим правам їхніх учасників, на думку Д. В. Ломакіна, відводиться другорядна роль порівняно з майновими правами. Хоча наука цивільного права містить доволі жорстку протилежну точку зору, за якою корпоративні відносини мають виключно майновий характер або права, пов'язані з участю в управлінні господарським товариством (права управління), є найбільш значущими корпоративними правами. Це підтверджується тим, що немайнові відносини, які входять до предмета цивільного права, мають особистий характер, тобто іншу правову природу. Корпоративні ж права за загальним правилом не мають особистого характеру, тобто не пов'язані з особою володільця вказаних прав. Однак автор наведеної думки, напевно, не враховує, що під час аналізу немайнової природи корпоративних прав зазначається, що термін «немайновий» вживається як антипод «майновим» правам, тобто немайнові права – це права, які не мають майнового змісту. Особливе значення, що надається Цивільним кодексом України категорії «немайнові права», внаслідок якого вони ототожнюються з особистими немайновими правами, не має призводити до відмови від вживання відповідного позначення стосовно таких прав, як право на участь в управлінні діяльністю господарського товариства та право на інформацію про його діяльність [46,с.52,53].

Аналіз немайнових прав акціонера, у тому числі права акціонера на участь в управлінні справами акціонерного товариства, дозволяє окреслити такі вихідні положення: акціонер не володіє «особистими немайновими правами»; для позначення групи прав, які належать акціонеру нарівні з майновими, коректно вживати поняття «немайнові права», оскільки під особистими немайновими правами цивільно-правова доктрина розуміє

невідчужувані, абсолютні права, що не мають майнового змісту, нерозривно пов'язані з фізичною особою – носієм цих прав. Можна погодитись з думкою А. М. Ерделевського, який вважає, що немайнові права акціонера є відносними (праву акціонера відповідає обов'язок певної особи – самого акціонерного товариства) і відчужуваними (з переходом права власності на акцію відбувається перехід до нового власника всіх прав, що посвідчуються акцією) [45,с.218].

Цікаву думку виражає С. Шимон. Ознайомившись з його роботою, можна спостерігати думку вираження немайнових корпоративних прав через призму майнових, що робить їх залежними від них та які повною мірою впливають на майнові права та впливають на їх існування.

Науковець визначає, що немайнові корпоративні права базуються виключно на майнових правах. Вони не мають самостійного значення, є похідними від майнових прав та обумовлюються ними. С.Шимон називає право на участь в управлінні «немайновим правом на майно» [97,с.38].

Утім наочним запереченням цих тверджень є те, що цілком належна реалізація немайнового корпоративного права на участь в управлінні справами товариства, зокрема – через голосування на загальних зборах, якщо більшість учасників проголосує проти розподілу прибутку між учасниками та виплати дивідендів, призводить до неможливості реалізації права на отримання дивідендів. У такому випадку не можна казати, що немайнове право на участь в управлінні обслуговує майнове право на отримання дивідендів, з іншого боку, така ситуація не розглядається як зловживання корпоративними правами з боку учасників, чиї голоси склали більшість на зборах. А.В.Смітюх зазначає, що немайнові корпоративні права не є похідними від майнових, вони є рівнозначними майновим правам за важливістю [89, с.22].

Особисті немайнові права традиційно розуміють у науці як невідчужувані і непередавані, як права, що нерозривно пов'язані з особистістю їх носія. У наш час відповідний підхід отримав закріплення на

рівні закону (ст. 269 Цивільного кодексу України). Очевидно, що немайнові права учасника (акціонера) у складі частки у статутному капіталі можуть бути передані іншим особам. Разом із тим особливе значення, що надається Цивільним кодексом України категорії «немайнові права», у силу якого вони ототожнюються з особистими немайновими правами, не повинно, на нашу думку, призводити до відмови від вживання відповідного позначення стосовно такого права як право на участь в управлінні діяльністю [45,с.218].

Також можна виділити окрему групу науковців, які вважають, що корпоративні права виступають як комплексні права, що виражаються як майнові та пов'язані з ними організаційні відносини від самого їх виникнення.

Корпоративні відносини опосередковують перерозподіл економічних можливостей між суб'єктами відносно майнових благ у сфері власності. Перерозподіл економічних можливостей – організаційний процес, що обумовлює наділення учасників корпоративних відносин об'ємами економічних можливостей. При цьому організаційні відносини підпорядковуються майновим, забезпечуючи створення організаційної форми останніх. Відзначається характерне для корпоративних відносин поєднання майнових (внесення вкладів, господарське використання майна товариства, зміна його статутного фонду тощо) та організаційних (процедура створення товариства, управління товариством, відносини з уповноваженими державними органами з питань контролю за діяльністю товариства) елементів [93, с.329].

Як відомо корпоративні відносини, а отже і корпоративні права, можуть виникати щодо юридичних осіб різних організаційно-правових форм. Відповідно до Цивільного кодексу України підприємницькі товариства можуть діяти у двох організаційно-правових формах: господарських товариств та виробничих кооперативів. З огляду на те, що здійснення корпоративних прав у різних видах господарських товариств має певні особливості, серед них можна окремо виділити корпоративні права щодо

господарських товариств – об'єднань майна (капіталів), до яких належать акціонерні товариства, а також товариства з обмеженою та з додатковою відповідальністю, і корпоративні права щодо господарських товариств – об'єднань осіб (діяльності), якими визнаються повні та командитні товариства. Господарським кодексом України встановлено ще три організаційно-правових форми юридичних осіб, у яких можуть виникати корпоративні відносини. До них, зокрема, належать приватні підприємства, фермерські господарства та підприємства споживчої кооперації [95,с.109].

Також можна зазначити, що окремо піддати класифікації можна корпоративні права акціонерів з приводу прийняття рішень акціонерами на засіданнях загальних зборів акціонерного товариства.

Н. Глусь права учасника акціонерного товариства поділяє на: права як одиничного акціонера, права як члена більшості акціонерів, права як члена меншості акціонерів. Цим вченим також запропоновано здійснювати поділ корпоративних прав за джерелами корпоративного права на законодавчі та статутні [74,с.223].

Важливе місце у виникненні корпоративних прав займають підстави набуття корпоративних прав у акціонерів.

В. М. Кравчук поділяє підстави набуття корпоративних прав за критерієм належності останніх. До первинних (коли набуття відбувається безпосередньо від юридичної особи) належать створення юридичної особи; прийняття учасника; придбання акцій нової емісії; продаж акцій чи часток, які належать юридичній особі. До похідних (коли набуття корпоративних прав відбувається від учасників юридичної особи) – відступлення частки, продаж акцій, спадкування часток. З таким поділом, Бутрин Н.С. вважає, що варто погодитися лише частково. Якщо акції нової емісії дійсно відчужуються від імені товариства, то, наприклад, при створенні юридичної особи корпоративні права у засновників виникають вперше. Фактично, в даному випадку, корпоративні права є новоствореною річчю. Тому навряд чи можна говорити в даному випадку про те, що набуття корпоративних прав

відбувається від юридичної особи. Аналогічно це стосується і внесення учасниками додаткових внесків до статутного капіталу. Учасник набуває корпоративних прав не від юридичної особи, а внаслідок винесення коштів (майна) у відповідності до рішення загальних зборів про збільшення статутного капіталу. В даному випадку додатковий обсяг корпоративних прав є новоствореною річчю [29,с.14]

Окремої уваги, на нашу думку, слід приділити переважним правам акціонерів у корпоративних правовідносинах, оскільки через переважне право відбувається вираження захисту інтересів учасників господарського товариства.

Аналізуючи положення вище зазначених нормативно-правових актів можна виділити такі види переважних прав у корпоративних правовідносинах:

1) переважне право учасника товариства на купівлю частки у статутному (складеному) капіталі товариства (п. 3 ч. 2 ст. 137, ч. 2 ст. 147, ч. 4 ст. 151 Цивільного кодексу України) [5].

2) переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі (ч.1 ст.20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [14]);

3) переважне право акціонерів на придбання акцій додаткового випуску (ч. 3 ст. 156 Цивільного кодексу України [5], ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства» [6], ч. 2 ст.6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [43]);

4) переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства (ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» [6]);

5) переважне право членів виробничого кооперативу на купівлю паю (ч. 3 ст. 166 Цивільного кодексу України [5]);

6) переважне право власника привілейованих акцій, стосовно власників простих акцій, на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів та на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації (ч. 8 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [16]);

7) переважне право асоційованого члена кооперативу, при ліквідації кооперативу, на одержання паю (ч. 2 ст. 14 Закону України «Про кооперацію» [12]);

8) переважне право вимагати першочергового повернення вкладу в разі ліквідації товариства (ст. 79 Закону України «Про господарські товариства» [7]);

9) інші правомочності, передбачені статутними документами [22,с. 564].

Таким чином, можна зробити висновок, що корпоративні правовідносини – це суспільні відносини, що виникають з приводу створення господарського товариства та прийняття участі у діяльності певного товариства, та регулюються нормами корпоративного права.

Учасники господарського товариства відповідно до нормативно-правових актів та локальних актів товариства самостійно провадять управління господарським товариством та контролюють його діяльність.

Також можна зробити висновок, що в сучасній правовій науці заслуговує окремої уваги класифікації корпоративних прав, що, в свою чергу, відіграє важливу роль в розумінні його правової природи, подальшому його дослідженні та вдосконаленні нормативно-правової бази, що спрямована на регулювання та захист корпоративних правовідносин.

Корпоративні права можна поділити за певними критеріями.

За характером вираження на майнові та немайнові (або управлінські); за безумовністю їх існування на умовні та безумовні; за джерелом їх виникнення на законні, підзаконні та внутрішньо корпоративні; за організаційно-правовою формою корпоративні права можна поділити на основні, спеціальні та локальні.

1.2 Зміст корпоративного права

Активний розвиток поняття «корпоративні права» розпочинається разом з настанням незалежності України. Хоча вперше поняття з'явилося ще в період існування СРСР та не мало широкого застосування і, в свою чергу, не привертало увагу до свого дослідження, розвитку та застосування. Дане поняття застосовувалось в правовому просторі лише в окремих випадках (наприклад, в міжнародних договорах при виникненні питань з уникнення подвійного оподаткування).

На початку 1990-х років було ухвалено основоположні закони України «Про підприємництво» №698-XII від 7 лютого 1991р. (втратив чинність, крім статті 4 [48]), «Про підприємства в Україні» № 887-XII від 27 березня 1991р. і «Про господарські товариства» № 1576-XII від 19 вересня 1991р., які заклали правове підґрунтя для існування нових типів юридичних осіб корпоративного типу (кооперативи, господарські товариства тощо). У зв'язку з їхньою появою в доктринальній літературі, а потім і в законодавчих актах поступово почав вживатися новий термін – «корпоративні права». Так, у п. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про упорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених при участі державних підприємств» № 24-92 від 31 грудня 1992р. керівникам, засновникам керівників державних підприємств, установ і організацій, їхніх структурних підрозділів, а також посадовим особам державних органів, органів місцевого і регіонального самоврядування дозволялось «...отримувати дивіденди від акцій, а також доходи від інших корпоративних прав» [30, с. 84, 85].

У роз'ясненні Кабінету Міністрів України (далі КМУ) щодо застосування Декрету КМУ «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» від 31 грудня 1992р. №24-92 було зазначено, що під корпоративним правом потрібно розуміти право громадян на управління суб'єктам підприємницької діяльності й одержання дивідендів відповідно до своєї частки майна [39,с.88].

Базове поняття корпоративного права можна знайти в Господарському кодексі України. Також дане поняття визначається і в інших нормативно-правових актах, наприклад, в Законі України «Про акціонерні товариства» [6], Податковому кодексі України [4], а також в положеннях, що зазначені в статті 116 Цивільного кодексу України [5].

Перелік правомочностей, які зазначені в Цивільному кодексі України становлять зміст корпоративного права, є невичерпним та можуть доповнюватися залежно від організаційно-правової форми господарської організації іншими правомочностями, передбаченими законом та установчими документами певної господарської організації [85, с. 272].

Суб'єктивне право, зазвичай, включає в себе три правомочності. До них входять:

- 1) право вимагати від іншої особи виконання обов'язку, тобто право на «чужі» дії;
- 2) право на «свої» позитивні дії, тобто можливість власної юридично значущої активної поведінки, в тому числі користування певними соціальними благами;
- 3) право вимагати захисту – можливість привести в дію апарат примусу щодо зобов'язаної особи [53, с. 123].

Також можна відзначити, що корпоративні права та частка в статутному капіталі – різні поняття, але вони нерозривно пов'язані один з одним. Особа, набуваючи частку в статутному капіталі товариства, автоматично набуває корпоративні права [55, с. 37].

Досліджуючи юридичну літературу, можна спостерігати, що більшість науковців відзначають серед ознак корпоративних відносин дві основні ознаки: суб'єктів та об'єктів корпоративних відносин.

Вітчизняні науковці поділяють корпоративні відносини за наступними підставами:

- 1) за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані

працівники, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів), що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб;

- 2) між учасниками товариства;
- 3) між господарським товариством та його учасником (учасниками);
- 4) між різними органами господарського товариства;
- 5) між акціонером, учасником і самою корпорацією, а також між самими учасниками чи акціонерами з приводу реалізації їх права власності на частку в статутному фонді корпорації;
- 6) між корпоративними суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень – засновниками і уповноваженими ними органами, що складаються в процесі управління господарською діяльністю;
- 7) між засновником і юридичною особою в результаті реалізації ним засновницьких прав;
- 8) між учасниками (засновниками) та товариством і між самими учасниками (засновниками), які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав;
- 9) між корпоративною організацією, її членами та третіми особами, пов'язані з реалізацією корпоративних прав та їх захистом внутрішньоорганізаційними способами та засобами, а також з виконанням корпоративних обов'язків;
- 10) між учасником корпорації та корпорацією;
- 11) між учасниками об'єднань (акціонерами) та відокремленими від акціонерів апаратом управління (менеджментом), а також між менеджментом та іншими заінтересованими особами такого об'єднання (працівниками, партнерами, державними органами);
- 12) між корпорацією, її учасниками та членами органів корпорації тощо[68, с. 65].

Зі змісту ст. 167 Господарського кодексу України можна виділити такі ознаки корпоративних прав:

1) суб'єктом (носієм) цих прав є особа, котра має частку в статутному фонді (майні) господарської організації. Поняття корпоративного права пов'язане з часткою в статутному капіталі. Одне неможливе без іншого. Частка в капіталі і корпоративні права співвідносяться між собою як причина і наслідок. Первинною є частка в статутному капіталі юридичної особи. Її розмір визначає обсяг належних особі корпоративних прав. Відчуження частки в статутному капіталі однозначно призводить до відчуження корпоративних прав, оскільки вони є невіддільними;

2) складний зміст корпоративних прав, які включають в себе кілька можливостей особи, що передбачені законом та установчими документами [61, с. 146].

На ознаках цивільного права в корпоративних правовідносинах наголошує О.В. Щербина: «оскільки корпоративні правовідносини є одним із видів цивільних правовідносин, їм притаманні всі ознаки цивільних правовідносин: дозволена спрямованість, рівність учасників, автономія їхньої волі, майнова самостійність, компенсаційний характер відповідальності» [68, с. 64].

Корпоративні права та обов'язки фізичних та/або юридичних осіб – учасників корпоративного підприємства безпосередньо складають зміст корпоративних правовідносин.

Склад корпоративних прав та обов'язків залежить від виду організаційно-правової форми. Слід також зазначити, що між майновими та управлінськими правами осіб, існує тісний взаємозв'язок [28, с. 171].

Під змістом суб'єктивного корпоративного права розуміють комплекс правомочностей, які мають учасники господарських товариств. На сьогоднішній день залежно від змісту існує декілька тлумачень корпоративного права. Існують тлумачення як в нормативно-правових актах, так і в науковій літературі. Науковці не завжди погоджуються з тими

положеннями, які закріплені в законодавстві, тим більше, що нормативно-правові акти вносять певну неузгодженість щодо змісту корпоративного права, і пропонують власні визначення. Передусім наукова дискусія виникає на фоні неузгодженості законодавчих норм стосовно структури суб'єктивного корпоративного права, а саме на фоні проблеми єдності чи множинності прав [53,с. 121].

Матеріальним змістом корпоративних правовідносин є фактична поведінка їх учасників з приводу здійснення ними майнових та особистих немайнових прав, а вольовий зміст корпоративних правовідносин полягає у взаємодії державної волі, вираженої у корпоративних нормах, та індивідуальної волі учасників корпоративних відносин, вираженої як в локальних корпоративних нормах, так і в діях учасників [79, с.03].

Лукач І.В. також зазначає, що корпоративні права і обов'язки складають зміст корпоративних правовідносин. Їх досить багато і можна класифікувати за найпростішою суб'єктною класифікацією: права та обов'язки учасників та колишніх учасників корпорації, управлінських та контрольних органів корпорації, а також власне корпорації (оскільки останню ми виділяємо окремо як носія специфічних прав та обов'язків у корпоративному праві). Специфікою правового становища акціонера є те, що, фактично, він має лише права. Хоча, якщо подивитися на правове становище учасника товариства з обмеженою відповідальністю, то можна в ньому віднайти і обов'язки, наприклад, сплатити внесок у статутний фонд у повному обсязі. Безумовно, при цьому у акціонера виникає право не сплатити внесок, і в такому випадку товариство може прийняти рішення про виключення його зі складу. Питання змісту корпоративних правовідносин є надзвичайно важливим та потребує окремого дослідження [66,с.25].

У свою чергу, В. В. Луць зазначав, що наповнення змісту корпоративного права безпосередньо залежить від організаційно-правової форми юридичної особи. Вибір того чи іншого виду юридичної особи є визначальним для пріоритетності у змісті корпоративного права майнових чи

організаційних компонентів. Реалізуючи свої корпоративні права, учасники юридичних осіб впливають на формування їх волі, при цьому новостворений суб'єкт залишається самостійним суб'єктом цивільного права. Така ситуація є нетиповою для цивільно-правового регулювання, оскільки за загальним правилом суб'єкти цивільного обороту самостійні та незалежні один від одного [53,с.122].

Виникнення майнових прав у учасника товариства відбувається внаслідок внесення вкладу в товариство, тобто у випадку, коли учасник провадить майнову участь у товаристві.

На думку А.В.Смітюха виникнення частки як об'єкту прав, так само як і будь-яких прав з частки, у тому числі – права брати участь в управлінні товариством має бути слідством внесення вкладу до капіталу товариства, а єдиним правом засновника товариства щодо товариства до моменту внесення ним вкладу, оформлення його частки і набуття статусу учасника має бути право отримувати інформацію про діяльність товариства: засновник прийняв на себе зобов'язання щодо майнової участі і має законний інтерес бути обізнаним із станом справ товариства [88, с.96].

Характеризуючи корпоративні права, Н. О. Саніахметова зазначає, що їх змістом є саме поєднання управлінських та майнових правовідносин [50,с.179].

Аналізуючи законодавство та наукову літературу можна зробити висновок та погодитись з Н.О.Саніахметовою, що зміст корпоративного права складається з правомочностей майнового та немайнового (управлінського) характеру.

До правомочностей відносяться:

- 1) управлінські (організаційні) – право брати участь в управлінні, право голосу, право на отримання інформації про діяльність юридичної особи;
- 2) майнові – право на отримання частини прибутку від діяльності юридичної особи, право на отримання частини активів у разі її ліквідації [61,с.146].

Також досліджуючи наукову роботу Н.О.Саніахметової можна відзначити, що науковець до правомочностей майнового характеру відносить:

1) право приймати участь у формуванні статутного фонду товариства. Учасник має право брати участь своїм майном у капіталі товариства не тільки на стадії заснування товариства, але й у подальшому, на підставі рішення про збільшення статутного фонду за рахунок внесення додаткових вкладів;

2) право розпоряджатися своїми корпоративними правами. Учасники товариства можуть розпоряджатися своїми акціями, частками у статутному капіталі або майні товариства у будь-який не заборонений законом спосіб. Так, можливий продаж, обмін, дарування, передача у порядку спадкоємства або правонаступництва, а також інше розпорядження цими правами з урахуванням обмежень, передбачених законом та установчими документами товариства;

3) право на виділення частки у майні у разі виходу учасника з товариства. У разі виходу учасника з товариства його частка у майні товариства повертається у грошовому виразі, а при згоді товариства вклад може бути повернений і в натуральній формі. Акціонери не володіють правом виходу з товариства з виділенням своєї частки, вони можуть лише продати акції або розпорядитися ними у інший спосіб;

4) право на одержання коштів і майна, що залишилися після розрахунків з усіма кредиторами при ліквідації товариства. Для реалізації цього права необхідно виконання низки умов: прийняття рішення про ліквідацію товариства; дотримання встановленої законом процедури ліквідації: погашення товариством заборгованості перед усіма кредиторами; наявність після розрахунків грошових коштів або майна, які підлягають розподілу між учасниками. Порядок

розподілу прибутку визначається Законом України «Про господарські товариства» та установчими документами;

5) право приймати участь у розподілі прибутку товариства та отримувати її частку (дивіденди). Рішенням про порядок розподілу частини прибутку приймається вищим органом товариства. Учасники можуть відмовитися від розподілу між ними прибутку та прийняти рішення про спрямування його на збільшення статутного фонду або на інші господарські потреби [40,с.166,167].

Право одержувати дивіденди за своїм характером, як зазначають фахівці, належить до категорії потенційних. Така реалізація можлива лише за наявності двох умов: чистого прибутку товариства за результатами фінансового року; відповідного рішення компетентного органу товариства про порядок розподілу між його учасниками частини отриманого прибутку. Потрібно наголосити, що рішення про порядок (а не про виплату – це є обов’язок товариства за наявності умов, вищезазначених) розподілу прибутку товариства, розмір дивідендів, строк і порядок виплати частки прибутку приймається вищим органом товариства (загальними зборами акціонерного товариства, зборами учасників товариства з обмеженою відповідальністю) після затвердження ним річних результатів діяльності корпорації. Рішення із зазначених питань оформлюється протоколом, який може містити такі відомості: розмір дивідендів, що припадають на акцію, пай або частку в статутному капіталі; дату початку виплати дивідендів; спосіб і порядок їх виплати. Прийняття вищим органом товариства (корпорації) такого рішення означає, що дивіденд оголошений і з цього часу в носія зазначеного суб’єктивного права виникає юридично забезпечена можливість, вимагати від товариства виплатити оголошених дивідендів [73,с.43].

Частина чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу (ст. 20 Закону України «Про акціонерні товариства»), за аналогією в інших господарських товариств – частина чистого прибутку господарського

товариства, що виплачується учаснику пропорційно розміру його частки, або платіж, що здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав на користь власника таких прав у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку (п. 14.1.49 Податкового кодексу України), сплачується винятково грошовими коштами [86,с.77].

До управлінських правомочностей можна віднести право приймати участь в управлінні справами товариства. Учасник господарського товариства може реалізовувати це право двома способами. Перший – це безпосередньо приймати участь у роботі загальних зборів, а також інших органів товариства. Другий спосіб – це приймати участь в управлінні справами товариства через представника, якого учасник обрав в органи управління господарського товариства.

У більшості випадків право учасника на управління господарським товариством має колективний характер – управлінські рішення можуть бути прийняті тільки разом з іншими учасниками. Рішення можуть прийматися від імені органу господарського товариства або від імені учасника [40,с.166]

Розглядають корпоративні права як організаційні П. В. Степанов та А. Ю. Синенько. Водночас С. В. Нижний вказує на те, що вони є, по-перше, комплексом управлінських повноважень (тобто немайновими правами) – з посиланням на ч. 3 ст. 135 Господарського кодексу України, відповідно до якої власник має право здійснювати організаційно-установчі повноваження також на основі належних йому корпоративних прав відповідно до цього кодексу та інших законів. Отже, як видно, в будь-якому разі зв'язок управлінських або організаційних повноважень із правом власності простежується [59,с.19].

Учасник господарського товариства може реалізувати своє право на участь в управлінні справами через:

- 1) участь у призначенні керівних органів юридичної особи;

2) право голосу при затвердженні ряду рішень – про розподіл прибутку, про реорганізацію, призначення керівних органів посадових осіб юридичної особи;

3) надання згоди на вчинення ряду правочинів (укладення договорів) [43, с.194].

Кожен учасник може реалізувати своє право на участь в управлінні товариством лише через свою участь на загальних зборах, тому що безпосередню участь в органах управління господарського товариства матимуть змогу лише ті, що були обрані до виконавчих органів.

Відтак, право участі в управлінні господарським товариством – це право, яким охоплюється участь у роботі загальних зборів учасників, можливість бути обраним до складу інших органів товариства та брати участь у їх діяльності [73, с.42].

На думку В.Г.Жорнокуя, суб'єктивне право участі в управлінні товариством складається з низки правомочностей, які пов'язані з процедурою підготовки і проведення загальних зборів товариства, та відносить:

1) правомочність на участь у підготовці до проведення загальних зборів учасників (така участь може бути виражена як у внесенні питань до порядку денного загальних зборів, так і у висуненні кандидатів до органів управління та інших органів господарського товариства);

2) участь у загальних зборах учасників (акціонерів) господарського товариства (реалізація відповідної правомочності в акціонерному товаристві має певні передумови: для проведення загальних зборів акціонерів з метою визначення суб'єктного складу названої правомочності наглядова рада складає список осіб, які мають право на участь у загальних зборах);

3) правомочність голосувати за всіма питаннями порядку денного загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, якщо обмеження з цього приводу не встановлені чинним законодавством;

4) правомочність вимагати проведення позачергових загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства [45, с.219].

Також до управлінських правомочностей можна віднести право учасника господарського товариства на одержання інформації про діяльність товариства. Право на інформацію є одним з найважливіших прав учасників господарських товариств. Учасник не зможе реалізувати більшість своїх правомочностей без одержання достовірної і повної інформації про діяльність товариства. [40,с.166]

Вимоги законодавства України про розкриття акціонерним товариством інформації про свою діяльність спрямовані на забезпечення інтересів акціонерів та державного і громадського контролю за їх діяльністю. Законом України «Про акціонерні товариства» [6] та іншими нормативними актами на акціонерне товариство покладено обов'язок з ведення, надання та (або) забезпечення доступу до такого роду інформації для акціонерів товариства, а також інших зацікавлених осіб, в тому числі й шляхом її розміщення на веб-сторінці товариства [47,с.55].

Акціонери акціонерного товариства мають доступ до певного кола документації товариства, що містять певні відомості. До переліку документації відносяться: статут, зміни до статуту, засновницький договір, свідоцтва про державну реєстрацію акціонерного товариства; положення про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію, інших внутрішніх положень акціонерного товариства, що регулюють діяльність органів акціонерного товариства, та змін до них; положення про кожну філію та кожне представництво акціонерного товариства; документи, що підтверджують права акціонерного товариства на майно; принципи (кодекс) корпоративного управління акціонерним товариством; протоколи загальних зборів; матеріали, з якими акціонери мають (мали) можливість ознайомитися під час підготовки до загальних зборів; протоколи засідань наглядової ради та колегіального виконавчого органу, накази і розпорядження голови колегіального та одноосібного виконавчого органу; протоколи засідань ревізійної комісії, рішення ревізора акціонерного товариства; висновки ревізійної комісії (ревізора) та аудитора акціонерного товариства; річна

фінансова звітність; документи бухгалтерського обліку, які стосуються значних правочинів та правочинів, у вчиненні яких є заінтересованість; документи державної звітності; проспект емісії, свідоцтва про реєстрацію випуску акцій та інші цінні папери акціонерного товариства; перелік афілійованих осіб акціонерного товариства із зазначенням кількості, типу та/або класу належних їм акцій; особлива інформація про акціонерне товариство (ст.78 Закону України «Про акціонерні товариства»)[90,с.32].

Крім того, відповідно до п. 3.4. Методичних рекомендацій щодо доступу акціонерів та інших заінтересованих осіб до інформації про акціонерне товариство, затверджених Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 27 від 26.01.2005 р. з метою реалізації права акціонерів на інформацію, а також забезпечення оперативності в її поданні, істотної для акціонерів та інших заінтересованих осіб, акціонерне товариство використовує наступні засоби інформування:

- 1) вручення (пересилання) документарної інформації (у паперовому вигляді);
- 2) надання інформації на магнітних носіях (у випадках, установлених внутрішнім положенням або статутом товариства);
- 3) розкриття інформації через засоби масової інформації;
- 4) інформування через Інтернет-портали;
- 5) інформування в ході публічних виступів, а також під час групових або особистих зустрічей з акціонерами посадових осіб акціонерного товариства [47,с.57].

У ч.2 ст.9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [9] визначає дуже широке коло відомостей про будь-яку юридичну особу, які вносяться до Єдиного державного реєстру та є доступними для третіх осіб, але щодо надання яких товариство з обмеженою відповідальністю може відмовити своєму учаснику. Такий стан справ виявляється парадоксальним, адже згідно ч.1 ст.5 Закону України «Про інформацію» [10] кожен має право на

інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, а реалізація законних інтересів будь-якого учасника будь-якого корпоративного підприємства, що впливають з факту майнової участі такої особи у формуванні майна підприємства, передбачає право бути обізнаним з усіма важливими фактами його господарської діяльності [90,с.34].

До управлінських правомочностей також можна віднести право вийти у встановленому порядку з товариства. Це право може бути обмежено (для учасників акціонерного товариства, повного та командитного товариства) і необмеженим (для учасників товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю). Вихід з господарського товариства супроводжується виділенням частки учасника у майні товариства та виплатою належної йому на момент виходу частини прибутку [40,с.166].

Проаналізувавши вітчизняне законодавство, можна зробити висновок, що поняття виходу акціонера з акціонерного товариства як такого не існує. Це пов'язано з тим, що акціонер має право власності на акції і може самостійно на свій розсуд розпоряджатися своїми акціями, в тому числі і продати. Акціонер може вийти з акціонерного товариства у випадку, якщо він продасть всі свої акції. У такому випадку він втрачає права власності на акції і автоматично вибуває із числа учасників акціонерного товариства.

Сучасні науковці також зважають на складові корпоративних прав, які включають до своєї структури два елементи: управлінський та майновий. На нерозривність майнових та немайнових елементів вказують Н. В. Фомичева, Д. В. Ломакін, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова. Так, остання називає корпоративні відносини змішаними майново-організаційними, в яких організаційні елементи спрямовані на обслуговування як речових, так і зобов'язальних відносин [59,с.18].

А.В.Смітюх стверджує, що передумовою і метою реалізації усіх корпоративних прав, як майнових, так і немайнових, є інвестиційний інтерес

учасника корпоративного підприємства, що виникає внаслідок факту внесення вкладу до корпоративного капіталу (статутного, складеного капіталу чи пайового фонду) [89,с.25].

Найчастіше корпоративні інтереси класифікують залежно від суб'єктів корпоративних відносин. У науковій літературі наводиться поділ корпоративних інтересів на загальні та індивідуальні. До індивідуальних корпоративних інтересів належать інтереси учасників, засновників, акціонерів; до загальних – інтереси самого підприємства як самостійного суб'єкта правовідносин. Необхідність розмежування вказаних видів приватних інтересів зумовлена можливістю їх не збігання. Одним із основних загальних інтересів товариства можна вважати його довгостроковий комерційний успіх, заснований на стабільності, прибутковості та рентабельності його діяльності. Інтерес саме такого змісту притаманний будь – яким комерційним підприємствам, тобто є основним загально корпоративним інтересом. Складна структура корпоративних правовідносин (учасник – корпорація) передбачає наявність як загального інтересу самої юридичної особи, так й інтересів її учасників [96,с.138].

Досліджуючи дане питання, можна спостерігати, що корпоративний інтерес визначається як похідний від індивідуального інтересу, проте, в правовому полі він існує в повній мірі самостійно. Також можна визначити, що спонуканням до вступу та реалізації набутих корпоративних прав у корпоративних правовідносинах можна вважати саме наявність майнового інтересу.

Спільною метою всіх учасників господарського товариства, що виражається в їх інтересах має бути покращення економічних показників діяльності господарського товариства. А також пріоритетним інтересом учасників задля економічно вигідної діяльності товариства має бути інтерес у збільшені майнової бази підприємства та налагодження зв'язків з контрагентами.

Дійсно, саме економічний (комерційний) успіх в діяльності корпорації є спільним інтересом всіх учасників/акціонерів, що здійснює безпосередній вплив на задоволення основного індивідуального інтересу – отримання дивідендів. В.О. Гурєєв зазначив, що головною метою управління акціонерним товариством повинен бути не лише розвиток свого виробництва, розширення бізнесу, а й «оптимізація економічних показників діяльності компанії», що в якості своєї складової ставить за мету задоволення інтересів своїх інвесторів – акціонерів [27,с.105].

Отже, можна зробити висновок, що зміст корпоративних прав складається з прав та обов'язків учасників акціонерного товариства, які регулюються корпоративними нормативно-правовими актами (тобто встановлюють порядок їх виникнення, зміну та припинення). Правомочності, що виражають зміст корпоративного права поділяються на майнові та управлінські. Це дає змогу більш глибоко дослідити ці дві групи правомочностей, можливість набувати вказані правомочності учасниками товариства, їх вплив на функціонування товариства та ефективність його господарської діяльності.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ

2.1 Поняття і ознаки корпоративного конфлікту

Конфлікти в суспільстві – небажане, але повсякденне явище, зумовлене наявністю різних (суперечливих, конкуруючих і навіть ворожих) інтересів у членів відповідної спільноти щодо певних благ (як матеріального, так і нематеріального характеру) і активним прагненням відстояти свої інтереси. Одним з різновидів конфлікту інтересів є корпоративні конфлікти. Це поняття є відносно новим для сучасного українського правознавства, поява якого зумовлена широким використанням у сучасних умовах господарювання господарських організацій корпоративного типу, насамперед господарських товариств [36, с. 407].

Корпоративні конфлікти можуть вплинути на становище товариства (економічне, організаційне, правове та ін.) на будь-якому етапі його існування: починаючи з проведення заходів щодо створення товариства та завершуючи етапом ліквідації товариства.

Історія виникнення корпоративних конфліктів в Україні починається з моменту появи приватних підприємницьких структур на початку становлення незалежності держави. Цей період характеризувався недосконалим законодавством, а подекуди і його відсутністю, переділом власності і виникненням такого явища, як рейдерство. Досі ці проблеми є актуальними та ускладнюються «процвітанням» корупції та відсутністю захисту прав приватної власності [75, с. 123].

Після проголошення незалежності України можна відзначити період реструктуризації економіки України, що призвела до масової приватизації та стало підставою виникнення в українській економіці нових економічних

суб'єктів, таких як власників-акціонерів, професійних менеджерів та інвесторів.

Саме відносини між цими суб'єктами, зазвичай, виступають об'єктом корпоративного конфлікту. Кожен з цих суб'єктів на відповідному етапі створення та подальшого існування підприємства займається діяльністю щодо забезпечення ефективної роботи підприємства, отримання прибутку з його діяльності, охорону та захист своїх корпоративних прав та інтересів.

Розрізняють чотири основні групи, які можуть бути учасниками корпоративного конфлікту: мажоритарні акціонери, міноритарні акціонери, члени Ради директорів (Наглядової ради) і менеджери. Кожна з цих груп має свої відмінні від іншої групи інтереси [51, с. 171].

Корпоративні конфлікти є невід'ємною частиною ринкової економіки, навіть у розвинутих країнах з ефективною правовою системою. Однак в Україні корпоративні конфлікти часто виникають через зловмисні незаконні дії акціонерів або менеджерів компаній. Ці процеси стають підґрунтям незаконного заволодіння майном або «недружнього» поглинання підприємств [75, с. 124].

З моменту переходу до ринкової економіки в Україні було зафіксовано величезна кількість недобросовісних корпоративних захоплень, гучних затяжних конфліктів, пов'язаних зі зміною керівників і власників компаній. Обумовлено це було тим, що українські підприємства зіткнулися з агентською проблемою, характерною для країн, економіка яких будується на визнанні приватної власності та відділенні функції володіння і контролю, виникненню проблеми принципал – агент. Як наслідок, виникла значно більш поширена і не менш серйозна проблема – це внутрішньо корпоративні спори [26, с. 35].

До внутрішньо корпоративних відносин належать зокрема відносини між: учасниками підприємства (до них відносять засновників товариства, їх акціонерів, членів господарської організації), відносини між господарським

товариством та його учасниками, а також окремою групою виділяють відносини між різними органами господарського товариства.

Проблема розвитку корпоративних конфліктів набуває особливої гостроти та актуальності в сучасній Україні, оскільки це впливає на загальний інвестиційний клімат в країні, бізнес-активність суб'єктів господарської діяльності та захист їх майнових прав [75, с. 124].

У зв'язку з виникненням корпоративних конфліктів можуть відбуватися порушення прав акціонерів, свідоме маніпулювання з приводу ведення фінансової звітності, а також ненадання (нерозміщення) інформації про результати діяльності товариства можуть формувати негативний імідж товариства та істотно впливати на його інвестиційну привабливість. Завдання такої шкоди зумовлено тим, що чинне законодавство містить багато прогалин та колізій у сфері регулювання корпоративних відносин, що і дає змогу формально законними засобами здійснювати корпоративні захоплення шляхом зловживання правом. Українське законодавство не забезпечує збалансованого врахування інтересів учасників корпоративних відносин, що призводить до корпоративних спорів. Для вирішення цієї проблеми необхідно удосконалити правове регулювання відносин шляхом знаходження оптимальних методів запобігання та вирішення корпоративних спорів. Також, для попередження та вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин, потрібно внести зміни у законодавство для ефективного регулювання цих відносин [70, с. 141].

Останнім часом в українській науковій літературі можна спостерігати велику кількість публікацій, що стосуються визначення поняття конфлікту, його суті та класифікації конфліктів, що виникають внаслідок реалізації корпоративних прав та при виникненні корпоративних правовідносин. Також можна відзначити їх вплив на економічну безпеку безпосередньо суб'єктів господарської діяльності та вагомий вплив на економічний розвиток України.

Питання, пов'язані з корпоративними конфліктами досліджували багато науковців. Серед них є: О.Бігняк, М.І. Іоргачова, В.В.Луць, Ю.В.Біляк, О.Л. О.Л. Перхач, М.В. Хацер, В.О.Рибінцев, Жорнокуй Ю.М. та інші.

Корпоративний конфлікт як юридичну перешкоду у здійсненні корпоративних прав слід вважати юридичним станом, в якому перебувають учасники різних корпоративних правовідносин, під час якого унеможлиблюється, або ставиться під загрозу здійснення цих прав, або є об'єктивні причини вважати цей наслідок реальним породженням певних дій з боку різних осіб. У свою чергу, такий юридичний стан, по-перше, створює інші, відмінні від регулятивних корпоративних, правовідносини; по-друге, є тимчасовим, що припиняється при реалізації тих прав, яких набуває акціонер у цих інших правовідносинах [48, с.61].

Досліджуючи корпоративний конфлікт можна відзначити, що суть конфлікту складається безпосередньо з відсутності згоди між учасниками конфлікту, які є представниками різних сторін, та їх дій, що направлені на досягненні своєї мети, а також відстоювання позиції, що не дозволяє або створює перешкоди для досягнення своєї мети іншій стороні.

Корпоративні конфлікти є спорами, що виникають між акціонерним товариством, його акціонерами та менеджерами. У практичному житті корпоративні конфлікти приймають найрізноманітніші форми, нерідко завдаючи серйозної шкоди і самим їх учасникам, і суспільству в цілому [26, с.36].

В.О. Рибінцева та М.В. Хацера визначають, що корпоративний конфлікт – це боротьба суб'єктів корпоративних відносин за матеріальні та нематеріальні ресурси акціонерних товариств із використанням усіх наявних у них інструментів та методів впливу [81, с. 98].

Корпоративний конфлікт можна визначити як розбіжності (суперечки) між акціонерами (інвесторами) і менеджерами суспільства у зв'язку з порушенням прав акціонерів, які приводять або можуть привести до позовів стосовно товариства, що контролює акціонера або керівників щодо рішень,

які приймаються ними, дострокового припинення повноважень органів управління, істотної зміни у складі акціонерів [51, с.171].

Науковець Перхач О.Л. визначає корпоративний конфлікт як зіткнення інтересів, цілей учасників корпоративних відносин на вищому рівні управління компанії, а також інвестора (при «дружньому» поглинанні) чи рейдера (при «недружньому» поглинанні) з приводу права власності на акції компанії і прав, які дають ці цінні папери [75, с.125].

У вузькому розумінні корпоративний конфлікт дослідники обмежують внутрішнім конфліктом двома групами учасників – акціонерами та менеджерами, у найбільш широкому учасники включають: акціонерів, менеджерів, товариство, трудовий колектив, органи державної влади, контрольні та наглядові структури, кредиторів, постачальників, бізнес-асоціації, дебіторів і т.д.[41, с.13].

Виникнення корпоративних конфліктів впливає з самої сутності корпорації, яка пов'язана з відділенням власності від поточного процесу управління. Тобто з виникненням ситуації, коли власники не управляють своєю власністю і можуть судити про стан справ на підприємстві тільки за інформацією, яку отримують від менеджерів, за рівнем виплачуваних дивідендів або курсовою вартістю акцій на ринку цінних паперів [51, с.171].

Виникнення корпоративних конфліктів безпосередньо пов'язане із зіткненням інтересів різних категорій учасників таких відносин:

- 1) на етапі створення товариства – інтересів засновників. Засновники товариства мають на меті створення товариства, яке у майбутньому буде приносити прибуток. Задля досягнення спільної мети вони виконують підготовчі дії щодо започаткування діяльності господарського товариства. На цьому етапі можуть виникнути корпоративні конфлікти через виникнення суперечливих та конкуруючих інтересів, які, зазвичай, знаходять своє вирішення через укладення засновницького договору;

- 2) у процесі функціонування товариства – інтересів товариства, що діє в особі його органів чи уповноважених на ведення справ товариства

учасників та інтересів останніх, інтересів окремих учасників та їх груп (інтереси учасника, який має можливість контролювати товариство, зазвичай, відмінні від інтересів дрібних акціонерів);

3) на етапі припинення товариства шляхом ліквідації (між товариством та його учасниками – щодо розподілу майна товариства між учасниками після покриття заборгованості перед кредиторами відповідно до встановленої законом черговості) та реорганізації (щодо сплати незгідним з реорганізацією учасників у товаристві (товариствах), що залишається чи виникає (виникають) у процесі реорганізації) [9, с.407].

Складовими корпоративного конфлікту є:

1) його суб'єкти: безпосередні (засновники господарського товариства; його учасники/акціонери; саме товариство; органи товариства та посадові особи цих органів) та опосередковані (до них належать кредитори товариства у визначених законом випадках обов'язкового врахування їх інтересів, а саме при зменшенні статутного капіталу, при реорганізації товариства та його ліквідації товариства (Закон України «Про акціонерні товариства»));

2) об'єкт – те благо, на досягнення якого спрямовані інтереси суб'єктів конфлікту; ним може бути як матеріальне (майно товариства, його прибуток, у тому числі у формі дивідендів), так і нематеріальне благо (участь в управлінні справами товариства, забезпечення контролю за діяльністю товариства, можливості товариства – договірні зв'язки, інсайдерська інформація, комерційна таємниця товариства тощо);

3) причини конфлікту (ті обставини, що викликали появу конфліктної ситуації); ними можуть бути порушення (чи загроза порушення) одним учасником корпоративних відносин на законодавчому та/або локальному рівні, в результаті чого виникає:

а) колізія прав, законних інтересів та/або обов'язків різних учасників корпоративних відносин (включаючи колізію між загальним корпоративним інтересом та індивідуальним);

б) прогалина у правовому регулюванні (відсутність чи недосконалість правових механізмів попередження та роз'яснення корпоративних конфліктів), а також правовий нігілізм, низький рівень виконавчої дисципліни в системі товариства, помилкове уявлення про обов'язки посадової особи та ін.;

4) правові наслідки, що породжуються конфліктом; зазвичай, це порушення (або загроза порушення) прав та законних інтересів учасника/учасників конфлікту та/або публічних інтересів; негативні наслідки корпоративних конфліктів можуть проявлятися також у зменшенні майнової бази товариства (як результат сплати ним штрафних санкцій за порушення посадовою особою покладених на неї обов'язків щодо забезпечення належного виконання договірних зобов'язань, платіжної дисципліни у сфері оподаткування, дотримання пожежної, санітарної, екологічної безпеки виробництва тощо або як результат укладення товариством угоди на користь його учасника, посадової особи товариства чи пов'язаних з ними осіб з ігноруванням загального корпоративного інтересу та індивідуальних корпоративних інтересів його учасників) [36, с. 411].

До ознак корпоративного конфлікту можна віднести:

1) наявність, як мінімум, двох протидіючих сторін конфлікту, якими, зокрема, можуть виступати корпорація, учасник(ки) корпорації, виконавчі органи корпорації, власник реєстру власників цінних паперів, депозитарій, зовнішній інвестор;

2) правове протидіюство сторін конфлікту, обумовлене протидіючістю цілей та інтересів учасників корпоративних відносин;

3) об'єктом конфлікту є корпоративні правовідносини, а також інші правовідносини, пов'язані з діяльністю корпорації, або з вимогами, що пред'являються в інтересах корпорації;

4) основою конфлікту є, зокрема, бажання отримати можливість контролювати і направляти поведінку іншої сторони, або змінити свій статус і юридичний стан [26, с.36].

Серед причин виникнення корпоративних конфліктів можна виділити такі основні причини:

1) недосконалість українського законодавства в цілому, що, як наслідок, створює прогалини та системні недоліки у функціонуванні державних інститутів, таких як судова система, органи внутрішніх справ, реєстраційні органи. Крім того, швидкість прийняття законодавчих змін перевищує швидкість їх реального виконання;

2) людський фактор, який може включати в себе бажання швидкої наживи. Багато власників активів, розташованих у східних і південних областях України, перебуваючи під загрозою геополітичних зрушень, замислюються про перенесення потужностей вглиб країни – відповідно, націлені на оволодіння новими територіями. У подібних умовах значно активізуються любителі «пожитися на чужому горі», зокрема рейдери;

3) адміністративне втручання в економіку органів державної влади та їх посадовців;

4) безкарність таких процесів, існування в країні «філософії вседозволеності»;

5) низька корпоративна культура акціонерів та керівництва акціонерного товариства, незнання корпоративного законодавства [75, с.126].

Також до причин виникнення корпоративних конфліктів можна віднести:

1) різнобічні підходи до подальшого розвитку компанії. Найчастіше подібні конфлікти виникають між основними акціонерами або між акціонерами та менеджером компанії;

2) проблема розподілу прибутку. Постійні протистояння міноритарних і основних акціонерів з питання виплати дивідендів;

3) особливостей особистих взаємин між акціонерами:

а) додаткова емісія акцій, розміщення якої ведеться серед обмеженого кола акціонерів (часто супроводжується оплатою за цінами нижче ринкових або активами, що не мають достатньої споживної вартості для цієї компанії);

б) відтворення стратегічних активів компанії шляхом їх переведення (часто за допомогою реорганізованих заходів, установи товариств) на непідконтрольній акціонерам фірмі;

в) проведення додаткової емісії на суму, що значно перевищує статутний капітал, без надання акціонерам права переважного викупу;

г) продаж великих пакетів акцій без проведення необхідної процедури погодження з акціонерами;

д) проведення консолідації акцій, спрямованої на вимивання дрібних акціонерів [26, с.38].

Як бачимо, перелік причин, що можуть спровокувати виникнення корпоративних конфліктів досить широкий, що пояснює розповсюдження їх виникнення під час провадження діяльності господарського товариства.

У випадку виникнення корпоративного конфлікту між сторонами виникає необхідність встановлення способів та варіантів (сценаріїв) його вирішення (припинення).

Смітюх А.В. виділяє такі варіанти (сценарії) вирішення корпоративного конфлікту:

1) дебати, під час проведення яких, обидві сторони намагаються знайти гнучкі правила взаємодії, причому інтерес щодо продовження співробітництва має пріоритетне значення;

2) гра, під час якої конфлікт відбувається за певними правилами, яких дотримують всі учасники, причому головним принципом взаємодії сторін є отримання якомога більшої користі для себе за рахунок опонентів. За цим сценарієм відбувається ведення більшості корпоративних конфліктів;

3) війна, особливістю застосування способу вирішення конфліктів стороною є використання усіх наявних засобів для здобуття безумовної перемоги, не виключаючи насильства та оман (наприклад, рейдерство). [86,с.249]

Дебати та гра схожі між собою тим, що у сторін, які беруть участь у конфлікті, окрім конфліктуючих інтересів також є спільні цілі та інтереси з

приводу досягнення результату вирішення конфлікту. Зазвичай, при проведенні таких сценаріїв вирішення конфліктів результати бувають не надто руйнівними, а в окремих випадках, навіть, сприятливими для обох сторін.

На відміну від попередніх двох варіантів, сценарій війни має більш руйнівний характер. Зазвичай, сторони мають різні цілі та інтереси, вони своїми діями намагаються досягти найсприятливішого для себе результату внаслідок завдання одна одній якнайбільше шкоди. В результаті проведення цього сценарію конфлікт може завершитися втратою стороною статусу учасника/акціонера [86,с.249].

Припинення корпоративного конфлікту може відбутися в результаті таких дій:

1) відновлення порушеного права чи законного інтересу однієї зі сторін конфлікту шляхом:

- а) відмови іншого суб'єкта конфлікту від своїх домагань;
- б) втручання чи використання третьої особи, яка виконує роль арбітра;
- в) досягнення компромісу між суб'єктами конфлікту;

2) відкладення розв'язання конфлікту на певний термін або до настання певних подій;

3) припинення конфлікту через усунення його причини (що може мати місце, наприклад, у разі прийняття локального документа про порядок розгляду заяв учасників товариства, якщо спір виник через відсутність такого документа, в тому числі недотримання, на думку одного з суб'єктів конфлікту, строків розгляду заяв у товаристві) [36,с.413].

Отже, можна зробити висновок, що корпоративні конфлікти мають вагомий вплив на стратегічний розвиток та економічну безпеку підприємства. Встановлено, що політико – економічна криза в Україні сприяє розвитку корпоративних конфліктів, а також появі нових способів заволодіння корпоративними правами [75, с.126].

Будь-який корпоративний конфлікт – явище, яке дезорганізує корпорацію, що призводить до посилення невизначеності і часто заважає конструктивному розвитку. Корпоративний конфлікт, який базується на відмінностях в інтересах протидіючих сторін, здатний завдати підприємству істотної шкоди, що виражається як у прямих збитках, так і у втрачених можливостях. Одні з найбільш серйозних конфліктів в українській корпоративній практиці – це конфлікти, пов'язані з діями менеджерів компаній, що призводять до порушень прав акціонерів. Ключовим моментом у виникненні даних конфліктів є власні цілі управлінців, що йдуть врозріз з інтересами самої акціонерної компанії [26,с.43].

2.2. Особливості способів захисту корпоративних прав акціонерів

В умовах сьогодення однією з найпоширеніших організаційно-правових форм юридичних осіб в Україні є господарські товариства, які займаються підприємницькою або непідприємницькою діяльністю. Їх існування зумовило виникнення корпоративних прав, а також необхідність їх правового регулювання, охорони та захисту.

З розвитком корпоративних відносин актуальною стає проблема захисту корпоративних прав, вибору ефективного механізму попередження порушень у даній сфері за допомогою форм, способів та засобів захисту, що притаманні саме корпоративним правовідносинам. Питання захисту корпоративних прав потребує наукового переосмислення теоретичних аспектів у зв'язку з тим, що відбувається зближення різних галузевих засобів, способів та форм захисту корпоративних прав та інтересів. Крім цього, актуальність дослідження складників захисту корпоративного права пов'язана з необхідністю забезпечення ефективних не тільки форм, але й способів захисту прав, неправильність вибору яких має наслідком втрату часу та, як правило, утруднює відновлення порушених прав. Поряд із тим, що

захист включає в себе елементи як матеріального, так і процесуального порядку, вони взаємопов'язані та доповнюють один одного. Прийнято під формою захисту розглядати судовий або адміністративний порядок [25,с.6].

У ст. 124 Конституції України зафіксовано, що правосуддя здійснюється виключно судами [50]. Вона гарантує захист прав усім фізичним та юридичним особам, у тому числі і тих, що стосуються корпоративних відносин.

Корпоративне право займає провідне місце в управлінні та забезпеченні підприємницької діяльності господарського товариства та регулюванні корпоративних прав акціонерів і визначення способів захисту їх корпоративних прав.

Корпоративні відносини регулюються такими нормативно-правовими актами: Цивільним кодексом України (435-15), Господарським кодексом України (436-15), законами України від 19 вересня 1991 р. N 1576-XII (1576-12) «Про господарські товариства», від 23 лютого 2006 р. N 3480-IV (3480-15) «Про цінні папери та фондовий ринок», від 01.10.2018 N 514-VI «Про акціонерні товариства», від 10 грудня 1997 р. N 710/97-ВР (755-15) «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та іншими нормативно-правовими актами [77].

Корпоративні права та правовідносини, а також загальні характеристики та особливості способів і засобів захисту корпоративних прав досліджували багато науковців. Ці питання досліджували такі науковці: В.В.Луць, В.А.Васильєва, А.В.Смітюх, І.В.Лукач, О.В.Зудіхін, О.О.Мельник, П.М.Пальчук, О. Бігняк, О.М.Вінник, Ю.В.Біляк, І.Я.Бабецька, В.М.Кравчук, Жорнокуй Ю.М., Кологойда О.В., Глузь Н.С. та інші.

Корпоративні права посідають самостійне місце в системі суб'єктивних цивільних прав. Їхня природа є цивільно-правовою, а самі корпоративні права мають зобов'язальний характер, але при цьому усі дослідники погоджуються з тим, що частку в корпоративних відносинах

становлять так звані організаційні відносини, в основі яких лежать організаційні права. Звідси і багатогранність способів захисту корпоративних прав, де частина майнових позовів є незначною. Серед способів захисту порушеного корпоративного права слід назвати оспорування правочинів, притягнення осіб, що обіймають керівні посади до відповідальності, визнання рішень органів корпорації та інші. Кожен із перелічених способів заслуговує на спеціальне дослідження його дії в системі захисту корпоративних прав. Проте нині актуальність досліджень у цій сфері полягає в тому, щоб вивчити проблему захисту корпоративних прав як системне правове явище і, окрім цього, виявити таку проблематику способів захисту корпоративних прав, яка притаманна тільки корпоративним правам [34, с.141].

Суб'єктивне право на захист – це закріплена можливість уповноваженої особи використати заходи правоохоронного характеру з метою поновлення порушеного права та припинення дії, що порушують його. Під захистом слід розуміти передбачений нормами права можливий вплив на суспільні відносини, які зазнали протиправного втручання, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспоруваного права [71].

Основні корпоративні права учасників (акціонерів) у системі сучасного корпоративного управління – це право на отримання частини прибутку корпорації у вигляді дивіденду; право на отримання частки майна при ліквідації підприємства; право на участь в управлінні компанією шляхом голосування на загальних зборах учасників (акціонерів); право на отримання інформації про діяльність корпорації. Проте реалізація відповідних корпоративних прав передбачає створення ефективної системи охорони та захисту прав учасника (інвестора), створення системи поновлення відповідних прав на випадок їх порушення. Потрібно виходити з того, що учасник корпорації має право на захист своїх прав у разі їх порушення, невизнання чи оспорування та на захист своїх законних інтересів, які не суперечать законодавству [73, с. 268, 269].

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» [77] визначає, що не є корпоративними спори про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи, які порушуються за позовами органів Державної фіскальної служби України, інших суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю товариства, а також органів, що здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб.

Також Пленум Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [76] визначає, що до корпоративних спорів не належать та вирішуються загальними або господарськими судами залежно від суб'єктного складу сторін такі спори:

1) спори про визнання недійсними рішень органів управління юридичної особи за позовом особи, яка не є учасником (акціонером, членом, засновником), у тому числі таким, що вибув, у разі оспорування рішень органів управління юридичної особи, прийнятих після його вибуття;

2) спори між акціонерами, акціонерним товариством та депозитарними установами, пов'язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням або визнанням недійсними договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах, зазначених у Законі України «Про депозитарну систему України» [8];

3) спори, пов'язані з управлінням активами корпоративних інвестиційних фондів;

4) спори, пов'язані з розподілом майна подружжя, вступом до юридичних осіб спадкоємців, правонаступників, осіб, яким було відчужено частку в статутному капіталі господарських товариств;

5) спори про визнання права власності на акції, спори щодо укладення, розірвання, зміни, виконання, а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій, та спори щодо інших правочинів з акціями, крім

спорів, пов'язаних з порушенням переважного права акціонерів на придбання акцій;

б) спори між набувачем права власності на частку в статутному капіталі та учасниками товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю про право власності на частку.

До корпоративних належать спори за позовами учасників (засновників, акціонерів) господарського товариства, пов'язані з вимогами про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи у зв'язку з порушеннями вимог законодавства щодо порядку їх прийняття та затвердження [77].

У науковій літературі зазначається, що способи захисту – це законодавчо закріплені заходи, за допомогою яких створюється можливість для поновлення порушеного права, припинення та попередження його порушення. Такий захист являє собою співвідношення конкретних способів, засобів та форм з цілеспрямованими діями суб'єкта корпоративних правовідносин, права якого порушено [67, с.319].

О. В. Бігняк зазначає, що право на захист є самостійним суб'єктивним правом, що має матеріально-правову природу та є передумовою виникнення процесуальних відносин. Суб'єктивне право на захист складається з можливості здійснення правомочною особою власних позитивних дій; можливості вимоги відповідної поведінки від зобов'язаної особи; використання державно-примусових заходів стосовно осіб, які порушили юридичний обов'язок. Корпоративні права, як й інші права учасників цивільного обороту, є суб'єктивними правами, та право на захист є невід'ємною гарантією здійснення корпоративних прав та інтересів, що впливає з приписів ст. 15 Цивільного кодексу України. Потреба у захисті корпоративних прав виникає в разі порушення або зловживання такими правами, в разі виникнення спору щодо таких прав. Захист є складовою прав його носія, що вживаються для відновлення або припинення порушуваних прав, який опосередковується певними формами. Ю.М. Жорнокуй стверджує,

що поза змістом суб'єктивного корпоративного права залишається «право на захист», яке є самостійним правом. Захисту підлягає єдине суб'єктивне корпоративне право, а не кожний його складовий елемент (правомочність), що з урахуванням ст. 16 Цивільного кодексу України спростить процедуру визнання і відновлення порушеного права. Таким чином, учені наполягають на єдності корпоративного права, яке складається з правомочностей, однак право на захист вони не відносять до змісту корпоративного права, а вважають його окремим правом, яке притаманне усім цивільним правовідносинам [53, с. 123, 124].

Захист прав та законних інтересів акціонерів може відбуватись через: участь в управлінні товариством шляхом участі та голосування на загальних зборах; отримання частини прибутку товариства у розмірі, пропорційному належній акціонерові кількості акцій; своєчасне отримання повної та достовірної інформації про фінансово-господарський стан товариства та результати його діяльності, суттєві факти, що впливають або можуть впливати на вартість цінних паперів та розмір доходу за ними, випуск товариством цінних паперів тощо; вільне розпорядження акціями; надійна та ефективна реєстрація та підтвердження права власності на акції; викуп товариством належних акціонеру акцій за справедливою ціною [69, с. 10].

Загальна система способів захисту цивільних прав та інтересів, у тому числі прав учасників корпоративних правовідносин, визначена у ст. 16 Цивільного кодексу України. Ці способи захисту є основними та універсальними для багатьох інститутів цивільного права і, крім того, найбільш застосовуваними в судовій практиці. Зокрема, ст. 16 Цивільного кодексу України зазначає такі способи захисту прав та інтересів, у разі порушення яких учасник корпоративних правовідносин може звернутися до суду з позовом про: а) визнання права; б) визнання правочину недійсним; в) припинення дії, яка порушує право; г) відновлення становища, яке існувало до порушення; д) примусове виконання обов'язку в натурі; є) зміну правовідношення; є) припинення правовідношення; ж) відшкодування

збитків та моральної (немайнової) шкоди; з) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади тощо [67,с.319].

О. Зудіхін при характеристиці способів захисту прав учасників господарських товариств пропонує класифікацію відносин, які при цьому виникають, за суб'єктним складом: між господарським товариством та його учасниками; між господарським товариством та інвестором (майбутнім учасником); між учасниками господарського товариства та органами управління; між самим товариством і органами управління; між товариством і дочірнім або залежним товариством; між органами державної влади та іншими учасниками господарського товариства (конфлікт приватних і публічних інтересів) [49].

Серед спеціальних способів захисту прав учасників фондового ринку О.В. Кологойда виділяє: визнання емісії цінних паперів недобросовісною (ст.36 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»[16]), позов акціонера приватного акціонерного товариства про переведення на нього переважного права на придбання акцій, що відчужуються акціонером на користь третіх осіб (ст.7 Закону України «Про акціонерні товариства[6]»), обов'язковий викуп акцій акціонерного товариства на вимогу акціонерів (ст.68 Закону України «Про акціонерні товариства»), безспірне стягнення заборгованості по виплаті оголошених дивідендів та його векселях на підставі виконавчого напису нотаріусу на борговому документі (ч.2 ст.30 Закону України «Про акціонерні товариства» та ст.8 Закону України «Про обіг векселів») [54].

О.В.Бігняк зазначає, що до способів захисту корпоративних прав відносяться: відновлення порушених і визнання оспорених суб'єктивних прав, визнання недійсним відповідного рішення загальних зборів акціонерів (учасників) товариства чи наглядової ради товариства, переведення на акціонера прав та обов'язків покупця акцій у зв'язку з наявністю переважного права на придбання акцій, що продаються, іншими акціонерами

товариства, усунення загрози порушення суб'єктивних прав, вплив на особу, винну в порушенні суб'єктивних прав, та інші [23, с. 171].

Корпоративні права учасників (засновників) господарських товариств можуть бути захищені судом й іншими способами, що встановлені договором або законом. Зокрема, Законами України «Про господарські товариства»[7] та «Про акціонерні товариства»[6] передбачені й особливі способи захисту прав учасників товариств: визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів; оскарження дій органів управління товариства; визнання права на акцію; вимога про надання товариством інформації про його діяльність; вимога про виплату дивідендів, про отримання частини майна при ліквідації товариства тощо. Вони впливають із основних способів захисту прав, конкретизуючи їх у сфері корпоративних відносин. Спеціальні способи захисту передбачаються не тільки законодавчими актами, а й внутрішніми документами товариства [67, с. 319].

Лукач І.В. виділяє такі корпоративні способи захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів корпоративних прав (притаманними виключно або переважно корпоративному праву) є: 1) визнання недійсними рішень органів корпоративного управління акціонерного товариства (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); 2) визнання статуту та змін до статуту недійсними; 3) виключення учасника із товариства з обмеженою відповідальністю; 4) визнання судом правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість, недійсним; 5) відшкодування збитків, завданих посадовими особами товариству (у тому числі шляхом подання похідного позову) [65, с. 69].

У Законі України «Про акціонерні товариства» закладені основи шляхів удосконалення механізмів захисту прав акціонерів [6]. Цей Закон містить ряд важливих положень, які регулюють корпоративне управління, права та інтереси акціонерів українських акціонерних товариств. Закон України «Про акціонерні товариства» спрямований першочергово на протидію рейдерству

та захист прав власності акціонерів, збереження майнової бази акціонерного товариства та захист майнових прав як товариства, так і акціонерів [73,с.231].

До способів захисту корпоративних прав можна віднести визнання недійсним рішень органів корпоративного управління акціонерного товариства.

Рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги Закону України «Про акціонерні товариства» [6,ст.50], інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства, акціонерного права та охоронювані законом інтереси якого порушені таким рішенням, може оскаржити це рішення до суду протягом трьох місяців з дати його прийняття.

Разом з тим, не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів господарського товариства, є підставою для визнання недійсними прийнятих на них рішень.

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів у зв'язку з прямою вказівкою закону є:

- 1) прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення;
- 2) прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства;
- 3) прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації [78].

Господарський суд може проводити певні дії стосовно оцінки дій загальними зборами, якщо під час проведення таких зборів було допущено порушення у процедурі скликання або проведення загальних зборів, має проводити оцінювання можливості впливу порушення на прийняття загальними зборами певних рішень, вирішує питання стосовно недійсності таких зборів.

Також до способів захисту корпоративних прав відноситься визнання статуту та змін до статуту недійсним.

Згідно з п. 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10. 2008р. №13 [77] при вирішенні спорів про визнання установчих документів господарського товариства недійсними господарським судам необхідно розмежовувати правову природу статуту й установчого (засновницького) договору товариства. Статут юридичної особи за змістом ч.2 ст.20 Господарського кодексу України є актом, який визначає правовий статус юридичної особи, оскільки він містить норми, обов'язкові для учасників товариства, його посадових осіб та інших працівників, а також визначає порядок затвердження й унесення змін до статуту. Підставами для визнання акта, у тому числі статуту, недійсним є його невідповідність вимогам чинного законодавства та/або визначеній законом компетенції органу, який видав (затвердив) цей акт, а також порушення у зв'язку з його прийняттям прав і охоронюваних законом інтересів позивача. Статут не є одностороннім правочином, оскільки затверджується (змінюється) загальними зборами учасників (засновників, акціонерів), які не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства. Не є статут і договором, тому що затверджується (змінюється) не за домовленістю всіх учасників (засновників, акціонерів) товариства, а більшістю у $\frac{3}{4}$ голосів акціонерів чи простою більшістю голосів учасників товариства (ст.ст.42, 59 Закону України «Про господарські товариства»). У зв'язку з цим при вирішенні спорів щодо визнання статуту недійсним не застосовуються норми, які регламентують недійсність правочинів [100,с.167].

У Законі України «Про акціонерні товариства» [6,ст. 13] зазначено відомості, які мають бути зазначені в статуті акціонерного товариства. До них відносяться:

- 1) повне та скорочене найменування товариства українською мовою;
- 2) тип товариства;

- 3) розмір статутного капіталу;
- 4) розмір резервного капіталу у разі його формування;
- 5) номінальну вартість і загальну кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, у тому числі кількість кожного класу привілейованих акцій у разі розміщення привілейованих акцій;
- 6) розмір дивідендів за привілейованими акціями кожного класу в разі їх розміщення товариством;
- 7) умови та порядок конвертації привілейованих акцій певного класу у прості акції товариства чи у привілейовані акції іншого класу у разі розміщення привілейованих акцій;
- 8) права акціонерів - власників привілейованих акцій кожного класу у разі розміщення привілейованих акцій;
- 9) наявність переважного права акціонерів приватного товариства на придбання акцій цього товариства, які пропонуються їх власником до продажу третій особі, та порядок його реалізації або відсутність такого права;
- 10) порядок повідомлення акціонерів про виплату дивідендів;
- 11) порядок скликання та проведення загальних зборів;
- 12) компетенцію загальних зборів;
- 13) спосіб повідомлення акціонерів про проведення загальних зборів та про зміни у порядку денному загальних зборів;
- 14) склад органів товариства та їх компетенцію, порядок утворення, обрання і відкликання їх членів та прийняття ними рішень, а також порядок зміни складу органів товариства та їх компетенції;
- 15) порядок внесення змін до статуту;
- 16) порядок припинення товариства.

Статут акціонерного товариства може містити інші положення, що не суперечать законодавству України.

Виходячи з різної правової природи статуту та установчого договору господарського товариства, у справах про визнання недійсним статуту відповідачем є товариство й відсутня необхідність залучати до участі у справі

всіх учасників (акціонерів) товариства, а у справах щодо визнання недійсним установчого (засновницького) договору мають залучатися до участі у справі всі учасники (акціонери) товариства як сторони договору. Крім цього, суди не вправі вносити зміни до установчих документів товариства: вирішення цього питання не належить до компетенції суду й означало б втручання у внутрішню діяльність товариства. Судам підвідомчі спори щодо недійсності змін, унесених до установчих документів товариства, або визнання недійсними рішень загальних зборів щодо внесення змін до останніх. Хоча чинне законодавство не визначає підстав для визнання недійсними актів органів юридичної особи, на відміну від підстав визнання недійсними правочинів [100,с.167].

Серед зазначених способів захисту корпоративних прав можна виділити такий спосіб як визнання судом правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість, недійсними.

Основним моментом при формулюванні поняття правочину із заінтересованістю є поняття «конфлікт інтересів». Виходячи з цього, під правочином із заінтересованістю автор вбачає правочин, що вчиняється за наявності конфлікту інтересів. Більш складний (розгорнутий) варіант поняття, запропонований ним, включає в себе наступне: під правочином із заінтересованістю слід розуміти дії юридичної особи, спрямовані на реалізацію її інтересу (виникнення, припинення або зміну її цивільних прав та обов'язків), який сформований з урахуванням інтересу (реального (дійсного) або такого, що тільки формально визнається законом) який йому суперечить, та який належить іншому суб'єкту права, що має можливість в силу особливостей реалізації правосуб'єктності юридичної особи впливати на прийняття цією особою (її органом управління та (або) контролю чи керуючим органом) управлінського рішення, вчинення яких може привести до реалізації цього інтересу, в тому числі з негативними, перш за все економічного характеру, наслідками, у зв'язку з чим вимагає дотримання

спеціального порядку їх схвалення (затвердження) компетентними органами юридичної особи [84].

Також Законом України «Про акціонерні товариства» [6,ст.71] визначається, що до осіб, які можуть мати заінтересованість у вчиненні акціонерним товариством правочину можна віднести:

- 1) посадова особа органу акціонерного товариства або її афілійовані особи;
- 2) акціонер, який одноосібно або спільно з афілійованими особами володіє принаймні 25 відсотками голосуючих акцій товариства, та його афілійовані особи (крім випадків, коли акціонер прямо або опосередковано володіє 100 відсотками голосуючих акцій такого акціонерного товариства);
- 3) юридична особа, в якій будь-яка з осіб, передбачених пунктами 1 та 2 цієї частини, є посадовою особою;
- 4) інші особи, визначені статутом акціонерного товариства.

Правочини із заінтересованістю та значні правочини мають специфічний порядок укладення, що проявляється в попередньому прийнятті рішення органами акціонерного товариства на укладення таких договорів (ст. 70-72 Закону України «Про акціонерні товариства»). Одним з елементів дійсності договорів на значну суму та договорів із заінтересованістю, поряд з загальними, є також специфічний порядок їх укладення, недотримання якого може спричинити визнання їх недійсними [98,с.106].

Акціонери мають прямо передбачене законом право подавати позовні заяви про визнання недійсними укладених товариством правочинів за умови одночасної наявності таких підстав:

- 1) правочин укладений товариством з юридичною особою, всі акції (частки, паї) якої належать заінтересованій особі – посадовій особі товариства або акціонеру, який одноосібно або разом з афілійованими особами володіє 25 і більше відсотками простих акцій товариства, – або афілійованим особам заінтересованої особи, а саме: членам сім'ї заінтересованої особи – чоловіку (дружині), батькам (усиновителям),

опікунам (піклувальникам), братам, сестрам, дітям та їхні чоловікам (дружинам), які спільно провадять господарську діяльність; юридичним особам, які перебувають під контролем осіб, що мають заінтересованість, та членів їх сімей;

2) заінтересована особа не повідомила органи управління товариства про наявність заінтересованості протягом трьох днів з моменту виявлення такої заінтересованості [87,с.67].

Одним із способів захисту корпоративних прав можна виділити визнання недійсності договору про відчуження корпоративних прав. Підставою для визнання недійсним договору про відчуження корпоративних прав є укладення такого договору щодо корпоративних прав (акцій, часток, паїв), що належать державі, у інший спосіб, ніж через договір купівлі – продажу, а також із порушенням вимоги про їх продаж на конкурентних засадах (через біржі, на аукціоні). За загальним правилом, у разі визнання правочину недійсним настають правові наслідки у вигляді двосторонньої реституції – кожна із сторін зобов’язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування [72,с.45].

Стаття 7 Закону України «Про акціонерні товариства»[6] визначає, що акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства.

Проте статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право його акціонерів та самого товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі. Зокрема, акціонери приватного акціонерного товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, за ціною та на умовах, запропонованих акціонером третій особі, пропорційно кількості акцій, що

належать кожному з них. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами цього товариства, діє протягом двох місяців з дня отримання товариством повідомлення акціонера про намір продати акції, якщо коротший строк не передбачено статутом товариства. Статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право придбання товариством акцій, що продаються його акціонерами, якщо акціонери не використали своє переважне право на придбання акцій [73,с.232]

До способів захисту корпоративних прав можна віднести також такий спосіб як відшкодування збитків, завданих посадовими особами товариству (у тому числі шляхом подання похідного позову).

Інститут похідних (непрямих позовів) є одним із основних способів захисту інтересів товариства від зловживань акціонерів, а також опосередковано впливає на охорону та захист інтересів добросовісних акціонерів [62, 134].

Похідний позов подається учасником або учасниками товариства у випадку, якщо інтересам товариства було завдано шкоди особами, які входять до складу його органів, учасниками акціонерного товариства або третіми особами.

В Господарському кодексі України [2,ст.89] зазначається, що відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки були завдані:

- 1) діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями;
- 2) діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства;
- 3) діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо

вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію;

4) бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків;

5) іншими винними діями посадової особи.

Отже, можна зробити висновок, що захист корпоративних прав має самостійний характер та є передумовою виникнення процесуальних відносин. Захист корпоративних прав є складовою частиною прав його носія та застосовується з приводу відновлення порушуваних прав та їх відновлення.

РОЗДІЛ 3

ФОРМИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ

3.1. Юрисдикційна форма захисту корпоративних прав акціонерів

Основні корпоративні права учасників (акціонерів) у системі сучасного корпоративного управління – це право на отримання частини прибутку корпорації у вигляді дивіденду; право на отримання частки майна при ліквідації підприємства; право на участь в управлінні компанією шляхом голосування на загальних зборах учасників (акціонерів); право на отримання інформації про діяльність корпорації. Проте реалізація відповідних корпоративних прав передбачає створення ефективної системи охорони та захисту прав учасника/інвестора, створення системи поновлення відповідних прав в разі їх порушення. Слід виходити з того, що учасник корпорації має право на захист своїх прав у разі їх порушення, невизнання чи оспорування та на захист своїх законних інтересів, які не суперечать законодавству [73, с. 268].

Починаючи дослідження поняття форм захисту корпоративних прав, слід зауважити, що поряд із відсутністю в законодавстві визначення «захист права», неоднозначністю доктринальних підходів, національне законодавство не містить і поняття «форма захисту», навіть не оперує таким терміном, підмінюючи його або використовуючи терміни «порядок захисту», «способи захисту». Однак «засоби», «способи» та «форми» захисту не є тотожними поняттями, всі вони входять до системи захисту прав, є його ключовими елементами але несуть різне смислове навантаження та мають різний зміст [25, с. 7].

Способи захисту цивільних прав перелічені в ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України і мають назву «захист цивільних прав та інтересів судом», у зв'язку з чим може скластися враження, що зазначені в ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України, способи можуть застосовуватися лише судом. Насправді,

право на захист особа здійснює на свій розсуд (ч. 1 ст. 20 Цивільного кодексу України). А оскільки захист корпоративних прав може здійснюватися в різних формах, то вибір способу захисту з переліку способів, визначених у ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України, залежить не стільки від форми захисту, скільки від специфіки права, що захищається, характеру порушення, і відбувається з урахуванням встановлених законом меж здійснення суб'єктивного права на захист [23, с. 171].

Досліджуючи питання форми захисту, можна відзначити, що його характерною ознакою та особливістю визначення форми захисту можна назвати безпосередньо суб'єкт, який наділений повноваженнями щодо захисту корпоративних прав.

Традиційно в науці цивільного права розрізняють юрисдикційну і неюрисдикційну форми захисту. Юрисдикційна форма захисту передбачає можливість захисту корпоративних прав у судовому або адміністративному порядку. До неюрисдикційної форми захисту включають, зокрема, самозахист який передбачає можливість застосування особою різних способів, заходів захисту, зокрема заходів оперативного впливу. Цивільний кодекс України розглядає самозахист як самосійну форму захисту цивільних прав, визначаючи його у ст. 19 як застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та відповідають моральним засадам суспільства [73, с. 271].

Учасники корпоративних відносин можуть використати як юрисдикційну, так і неюрисдикційну форму захисту своїх корпоративних прав. Юрисдикційна форма захисту корпоративних прав включає порядок захисту господарськими судами та здійснення відповідних дій у межах визначеної законодавством компетенції органом державної влади (йдеться про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку – державний колегіальний орган, що підпорядковується Президенту України та підзвітний Верховній Раді України) [25, с. 8].

Також до юрисдикційної форми захисту корпоративних прав можна віднести захист прав за участю нотаріуса.

Загальний порядок форми правового захисту включає в себе процесуальний порядок, що здійснюється виключно господарськими судами із застосування позовного провадження, адже законодавець чітко визначив виключну підвідомчість корпоративних спорів господарським судам, незважаючи на суб'єктний та предметний критерій, віддавши перевагу імперативній нормі закону [25, с. 8].

Пленум Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних спорів» [76] визначено, що господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів.

У статті 20 Господарського процесуального кодексу України [3] зазначено, що до підвідомчості господарських судів з приводу корпоративних спорів належать:

- 1) справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів;
- 2) справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах;
- 3) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про

відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах.

Також можна відзначити, що на сьогоднішній день корпоративні відносини відносяться до господарських відносин, що, в свою чергу, є доводом для того, щоб віднести корпоративні спори із справ адміністративної юрисдикції до відання господарських судів.

Аналізуючи стан нормативного забезпечення корпоративних відносин в Україні, зазначимо, що вітчизняне законодавство занадто частково регулює корпоративні відносини, формування єдиної судової практики у цій сфері, здійснення належного захисту судами прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави, які пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням і припиненням діяльності господарських товариств на відміну від законодавства провідних країн світу [70,с.143].

В рішенні Конституційного Суду України [82] зазначено, що акціонер може захищати свої права та охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорування чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства.

Здійснивши аналіз роз'яснень Верховного Суду України з питань застосування законодавства, що сприятиме впорядкуванню корпоративних відносин, можна зазначити, що результати проведеного узагальнення свідчать про тенденцію різкого збільшення кількості корпоративних спорів на тлі відсутності детального та ефективного законодавчого регулювання корпоративних відносин. Це обумовило наявність численних помилок та неоднакової практики застосування господарськими судами матеріального та процесуального права під час розгляду справ, що виникають з корпоративних відносин, а також значний відсоток скасованих та змінених судових рішень. Типовими помилками, які допускають господарські суди у процесі розгляду корпоративних спорів, є:

1) недотримання норм щодо підвідомчості (підсудності) спорів господарським судам, зокрема, щодо спорів, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання, які не є господарськими товариствами, спорів за участі спадкоємців учасників господарського товариства, справ по трудовим спорам, а також публічно-правових спорів, що підлягають розгляду за правилами КАС;

2) застосування способів захисту прав, не передбачених законом;

3) застосування щодо статуту господарського товариства норм про недійсність правочинів;

4) вирішення господарськими судами питань, які належать до компетенції загальних зборів господарського товариства;

5) недотримання господарськими судами підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства;

6) не встановлення факту порушення рішенням загальних зборів прав та законних інтересів позивача; неправильне визначення судами дати виходу учасника з господарського товариства; не з'ясування всіх обставин, пов'язаних з ухваленням загальними зборами рішення про виключення учасника з товариства;

7) неврахування обмежень щодо права учасника товариства отримувати інформацію про діяльність товариства під час вирішення спорів про надання товариством такої інформації;

8) неправильне визначення господарськими судами підстав для визнання недійсними рішень наглядової ради, а також виконавчого органу господарського товариства;

9) помилки, які допускали суди, вживаючи заходів із забезпечення позову: вжиття таких заходів, які є втручанням у господарську діяльність товариства: заборона скликання та проведення загальних зборів товариства, заборона іншим органам та посадовим особам здійснювати будь-які дії;

а) не з'ясування причинно-наслідкового зв'язку між заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги;

б) не з'ясування імовірності ускладнення виконання або невиконання судового рішення у разі невжиття таких заходів; порушення вжиттям заходів до забезпечення позову прав осіб, які не є учасниками судового розгляду;

в) недотримання співмірності заходу до забезпечення позову із позовними вимогами;

г) вжиття таких заходів, які фактично є рівнозначними задоволенню позовних вимог [70, с144,145].

Також в Пленумі Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [76] вказується, що до корпоративних спорів не належать та вирішуються загальними або господарськими судами залежно від суб'єктного складу сторін:

1) спори про визнання недійсними рішень органів управління юридичної особи за позовом особи, яка не є учасником (акціонером, членом, засновником), у тому числі таким, що вибув, у разі оспорування рішень органів управління юридичної особи, прийнятих після його вибуття;

2) спори між акціонерами, акціонерним товариством та депозитарними установами, пов'язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням або визнанням недійсними договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах, зазначених у статті 5 Закону України «Про депозитарну систему України»[8];

3) спори, пов'язані з управлінням активами корпоративних інвестиційних фондів;

4) спори, пов'язані з розподілом майна подружжя, вступом до юридичних осіб спадкоємців, правонаступників, осіб, яким було відчужено частку в статутному капіталі господарських товариств;

5) спори про визнання права власності на акції, спори щодо укладення, розірвання, зміни, виконання, а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій, та спори щодо інших правочинів з акціями, крім спорів, пов'язаних з порушенням переважного права акціонерів на придбання акцій;

6) спори між набувачем права власності на частку в статутному капіталі та учасниками товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю про право власності на частку.

Також до правовідносин, що виникають та мають безпосередній зв'язок з акціонерними товариствами, але не належать до корпоративних спорів можна віднести спори стосовно визнання недійсності установчих документів та припинення юридичної особи за поданням позовів суб'єктів владних повноважень, функцією яких є здійснення контролю за діяльністю юридичної особи та органів, що здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб.

Відповідно до пункту 5 частини другої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України зазначені спори віднесено до компетенції адміністративних судів як публічно-правові [76].

Специфіка зв'язків, які виникають у корпоративних відносинах між його учасниками, передбачає використання при захисті корпоративних прав адміністративну форму захисту [23,с.170].

Адміністративний порядок юрисдикційної форми захисту характеризується тим, що конфлікт вирішується органом, який не є учасником спірного правовідношення, але пов'язаний з одним або декількома учасниками спірного правовідношення відповідними правовими організаційними відносинами [25,с.9].

Таким органом є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України [17, ст.1].

Метою діяльності НКЦПФР, як державного колегіального органу, є забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо цінних паперів і функціонування фондового ринку в Україні, а також здійснення правового регулювання відносин, що виникають на ринку цінних паперів, захист інтересів громадян України та держави, запобігання зловживанням та порушенням на фондовому ринку, координація діяльності міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади у цій сфері [82,с.85].

Відповідно до Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 р. покладено завдання щодо захисту прав інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та законодавства про акціонерні товариства, застосування санкцій за порушення законодавства в межах своїх повноважень [23,с.171].

Реалізація завдання щодо становлення ліквідного, надійного та прозорого національного фондового ринку потребує проведення законотворчої роботи. НКЦПФР здійснює заходи за такими пріоритетними напрямками:

- 1) формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку та функціонування ринку цінних паперів та їх похідних в Україні, сприяння адаптації національного ринку до міжнародних стандартів;
- 2) координація діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та їх похідних;
- 3) здійснення національного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, а також у сфері спільного інвестування;
- 4) захист прав інвесторів із застосуванням заходів із запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень;
- 5) сприяння розвитку ринку цінних паперів;

б) узагальнення практики застосування законодавства України з питань випуску та обігу цінних паперів в Україні, розроблення пропозицій щодо їх вдосконалення [82,с.85,86].

В рішенні Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про внесення змін до Положення про допуск цінних паперів іноземних емітентів до обігу на території України» [19] зазначено, що комісія має право для захисту інтересів держави та інвесторів у цінні папери зупиняти на підставі рішення Комісії внесення змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку щодо цінних паперів іноземних емітентів або певного власника таких цінних паперів на строк до усунення порушень, що стали підставою для прийняття такого рішення.

Прикладом припинення правопорушень у сфері корпоративних правовідносин із застосуванням адміністративного (спеціальний порядок) захисту корпоративних прав є проведення за зверненням акціонера (-ів) нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах акціонерних товариств [25, с.9].

Ще однією формою юрисдикційного захисту корпоративних прав можна віднести нотаріальний захист. Ця форма захисту є несудовою та виконується відповідними діями нотаріуса, що спрямована на захист корпоративних прав.

Нотаріальна дія є юридичним актом уповноваженої державної особи – нотаріуса, спрямований на встановлення, зміну, припинення, підтвердження, гарантування законності цивільних правовідносин, сприяння здійсненню суб'єктивних прав. Нотаріальні дії як юридичні факти, залежно від правових наслідків, які вони спричиняють, класифіковані на: 1) нотаріальні дії, спрямовані на виникнення, підтвердження, зміну та припинення цивільних правовідносин (представництва, зобов'язальних, речових); 2) нотаріальні дії, що зумовлюють рух спадкових правовідносин; 3) нотаріальні дії, що сприяють здійсненню цивільних правовідносин; 4) нотаріальні дії, що мають

охоронне значення; 5) нотаріальні дії універсального характеру, прямо чи опосередковано впливають на різні правовідносини [60, с.90].

Закон України «Про акціонерні товариства» передбачає участь нотаріуса у посвідченні довіреності, що може виступати одним із засобів захисту корпоративних прав акціонерів при, наприклад, участі й голосуванні акціонерів на загальних зборах товариства.

В статті 39 Закону України «Про акціонерні товариства» [6] зазначено, що довіреність на право участі та голосування на загальних зборах, видана фізичною особою, посвідчується нотаріусом або іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії, а також може посвідчуватися депозитарною установою у встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку порядку. Довіреність на право участі та голосування на загальних зборах від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами.

У разі, якщо довіреність акціонера на право участі та голосування на загальних зборах оформлена (складена або посвідчена) з порушенням встановлених законодавством вимог, особа, на ім'я якої видана довіреність, не має повноважень на участь та голосування на загальних зборах. У зв'язку з цим голоси акціонера, передані за такою довіреністю, не можуть враховуватися при визначенні кворуму на загальних зборах та результатів голосування [77, ст.26].

Також одним із засобів нотаріального захисту корпоративних прав є вчинення виконавчого напису на борговому документі. Даний спосіб значною мірою пришвидшує відновлення порушеного права через спрощення оформлення стягнення боргу.

У Законі України «Про нотаріат» [11] вказано, що нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у

відносинах між підприємствами, установами та організаціями - не більше одного року.

Перелік заборгованостей, що здійснюються за виконавчим написом визначено в Постанові Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999р. №1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» [18]. В зазначений перелік входять:

- 1) стягнення заборгованості за нотаріально посвідченими угодами;
- 2) стягнення з фізичних осіб податкової заборгованості;
- 3) стягнення заборгованості, що впливає з відносин, пов'язаних з авторським правом;
- 4) стягнення заборгованості з батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей у закладах освіти;
- 5) стягнення заборгованості з батьків або осіб, що їх замінюють, за утримання дітей і підлітків у загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах соціальної реабілітації;
- 6) стягнення за диспашею;
- 7) стягнення заборгованості звільнених із військової служби;
- 8) повернення об'єкту лізингу;
- 9) стягнення заборгованості з орендної плати за користування державним та комунальним майном;
- 10) стягнення за чеками.

Отже, вчинення нотаріальних дій в акціонерних відносинах передбачено ЗУ «Про акціонерні товариства» та іншими нормативними актами. Участь нотаріуса в акціонерних відносинах має сприяти ефективному захисту прав їх учасників, попередженню порушень і зловживань у сфері корпоративного права. У сучасних умовах недружніх поглинань і зловживань корпоративними правами питання розширення випадків обов'язкової участі нотаріуса акціонерних відносин з урахуванням зарубіжного досвіду має стати важливою гарантією захисту прав акціонерів і самого товариства. Адже

попри відсутність прямої вказівки на нотаріальну форму договору купівлі – продажу акцій, на практиці відповідні договори переважно укладаються саме в такій формі. Додатковою гарантією прав та інтересів як акціонерів, так і заставодержателів має бути обов'язкова нотаріальна форма договору застави акцій [60, с. 92].

В сьогоденні є актуальним дослідження питання визначення поняття та форми захисту корпоративних прав. Особливе місце займає питання стосовно вдосконалення нормативно-правових актів та усунення розбіжностей в нормах, що регулюють захист корпоративних прав акціонерів.

3.2. Неюрисдикційна форма захисту корпоративних прав акціонерів

Захист права складає невід'ємну частину кожної галузі права. Інститут захисту покликаний захищати права та інтереси учасників правовідносин. Проаналізувавши українське законодавство та наукові роботи українських науковців можна виділити такі форми захисту корпоративних прав як юрисдикційна та неюрисдикційна.

З розвитком корпоративних відносин актуальною стає проблема захисту корпоративних прав, обрання ефективного механізму попередження та захисту від порушень у даній сфері. Поряд з юрисдикційними формами захисту корпоративних прав існує неюрисдикційна форма захисту, до якого відноситься і самозахист – направлений на відновлення порушених елементів правового статусу учасників корпоративних відносин, а також усунення загрози їх порушення без звернення до судових та інших уповноважених органів [24, с. 657].

Також до неюрисдикційної форми захисту належить, зокрема: медіація, заходи оперативного впливу та самозахист, спрямовані на відновлення порушених елементів правового статусу учасників

корпоративних відносин, а також усунення загрози їх порушення без звернення до судових та інших уповноважених органів [25, с. 9].

У разі захисту корпоративних прав учасники корпоративних відносин можуть використати практично всі види неюрисдикційної форми захисту, окрім третейської (арбітражної) форми захисту [23, с. 170]. Дане положення закріплене в Законі України «Про третейські суди» [15]. Безпосередньо в ч.1 ст.6 вказано, що Третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаних із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств.

На підставі цього можна зробити висновок, що корпоративні спори є виключно підвідомчістю господарського суду та, відповідно, учасники корпоративних відносин, права й обов'язки яких регулюються корпоративним законодавством та установчими документами, не можуть за домовленістю змінювати підвідомчість корпоративних спорів, самостійно здійснювати вибір права, що підлягає застосуванню до змісту їхніх правовідносин, навіть у разі наявності в корпоративних відносинах іноземного елементу. Господарські суди, вирішуючи спори між акціонерами з питань корпоративного управління, повинні враховувати, що укладені між акціонерами – іноземними юридичними або фізичними особами – угоди (правочини) про підпорядкування питань корпоративного управління іноземному праву порушує публічний порядок і згідно зі статтею 228 Цивільного кодексу України є нікчемними. Учасники господарських товариств незалежно від суб'єктного складу акціонерів не вправі також підпорядковувати розгляд корпоративних спорів, пов'язаних із діяльністю господарських товариств, які зареєстровано в Україні, зокрема, таких, що

впливають з корпоративного управління, міжнародним комерційним арбітражним судам [23, с. 170].

Дослідженнями неюрисдикційних форм захисту прав, що виникають з корпоративних, господарських та інших правовідносин займалися такі науковці як: Бігняк О.В, Костова Н.І, Антонюк О.І.,Гелич А.О.,Бокоч І.М., Резнікова В., Васильчак С.В., Демків Р. Я. та інші.

Серед неюрисдикційних форм захисту корпоративних прав можна виділити таку форму захисту як самозахист.

В статті 19 Цивільного кодексу України [5] зазначено, що самозахист – це застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Також у Цивільному кодексі України зазначено, що способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Вони можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

Із наведеної статті Цивільного кодексу України вбачається, що захист суб'єктивного права в такій формі здійснюється: а) самостійно управненою особою; б) з моменту вчинення порушення і протиправного посягання на права цієї чи іншої особи; в) шляхом вчинення не заборонених законом дій; г) способами, які відповідають змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням; д) способами, обраними особою, або встановленими договором, або актами цивільного законодавства [38, с. 223].

Оскільки в українському законодавстві поняття самозахисту визначене лише в загальних рисах та не має визначення процедури його застосування, виникають певні труднощі з його застосуванням, що можуть супроводжуватись неправомірними діями, які направлені на інших суб'єктів правовідносин та порушують їх права та інтереси.

Отже, самозахист корпоративних прав є альтернативною формою захисту матеріально – правового порядку, який в силу сутності корпоративних прав полягає у можливості особи у разі порушення, виникнення загрози такого порушення застосувати заходи, які не заборонені діючим законодавством та які спрямовані на припинення порушення або ліквідацію його наслідків [24, с. 658].

Характерними ознаками права на самозахист можна назвати такі:

- 1) воно надає особі можливість самостійно здійснювати захист, не звертаючись до юрисдикційного органу (що не виключає можливість товариської допомоги та сприяння органів, які не вирішують справу по суті);
- 2) це право виникає у разі порушення чи створення реальної загрози порушення прав або інтересів;
- 3) це право може реалізуватися за допомогою заходів, які відповідають загальним або спеціальним критеріям правомірності, що відрізняє самозахист від самоуправства, дії під час якого вчиняються з порушенням встановленого порядку;
- 4) воно є цільовим правом і здійснюється з метою попередження, припинення порушення права або ліквідації наслідків порушення, що відрізняє самозахист від самосуду, спрямованого на покарання. На цій підставі проводиться відмежування самозахисту від дій, якими самозахист не здійснюється. Пред'явлення вимог до недобросовісної сторони не є самозахистом, оскільки воно не відновлює порушені права і не усуває перешкоди щодо реалізації прав чи інтересів. Деякі ж заходи залежно від умов їх застосування можуть бути як заходами самозахисту, так і діями у стані нормального цивільного обороту (відмова від договору, вихід із товариства) [20, с. 6,7].

У цивілістичній літературі самозахист характеризується, тим що:

- 1) самозахист здійснюється, коли порушення суб'єктивного права вже відбулося та продовжується, або (в ряді випадків) проти наявного замаху на права та інтереси правомочної особи (наприклад, необхідна оборона);

2) умови (обставини місця і часу) виключають у даний момент можливість звернення за захистом до державних компетентних органів, або, хоч і не виключають звернення за судовим захистом, особа, права якої порушені «діє на свій розсуд і в своєму інтересі», обираючи більш оперативні міри, «засоби швидкого й відчутного для порушника реагування»;

3) самозахист здійснюється перш за все силою самого суб'єкта, чие право порушене, що не виключає допомоги й сприяння в здійсненні захисту з боку інших фізичних, або участі юридичних осіб;

4) самозахист не повинен виходити за межі дій, необхідних для запобігання порушенню, і має бути співмірним порушенню за своїми способами (в іншому випадку він може стати самоуправством або виступати перевищенням меж необхідної оборони) [24,с.658].

Проаналізувавши вище вказане, можна відзначити, що самозахист має здійснюватись на розсуд суб'єкта, чиї права були порушені. Його дії мають бути застосовані лише у випадку порушення його прав, а не у випадку попередження такого правопорушення, а також його дії мають відповідати співмірності щодо прав, що були порушені та застосовуватись у випадку неможливості застосування інших форм захисту на момент такого правопорушення.

Досліджуючи питання застосування самозахисту при виникненні корпоративних конфліктів можна виокремити таку специфіку самозахисту як можливість вибору і безпосереднього застосування різних способів вирішення спорів, які включають в себе й різноманітні альтернативні процедури.

У випадку застосування самозахисту корпоративних прав та інтересів учасника правовідносин застосовуються дії, що спрямовуються не тільки на захист одного учасника, а також дії, що спрямовані захист й інших учасників корпоративного конфлікту, їхніх прав та інтересів, а також застосування дій, що спрямовані на попередження інших неправомірних дій, що можуть бути застосовані у корпоративних правовідносин.

На нашу думку, необхідно виділити наступні умови правомірності реалізації права на самозахист корпоративних прав: 1) особа може самостійно захищати тільки своє корпоративне право, набуття якого відбувається безпосередньо від корпорації або від учасників корпорації; 2) шкода, заподіяна реалізацією права за самозахист, не повинна явно не відповідати реальній або можливій шкоді, спричиненій порушенням; 3) способи самозахисту не повинні виходити за межі дій, необхідних для їх реалізації [24, с. 658].

Самостійна діяльність правомочних осіб по захисту корпоративних прав може носити як фактичний, так і юридичний характер. Дії фактичного порядку вчиняються правомочним суб'єктом при самозахисті корпоративних прав, а його самостійні дії юридичного характеру мають місце при вживанні ним до осіб, що порушують корпоративні права, заходів оперативного впливу. У зв'язку з цим в межах неюрисдикційної форми захисту О.А. Кулик виділяє фактичний і юридичний порядок захисту корпоративних прав [57, с. 400].

Механізми реалізації самозахисту спрацьовують не тільки при порушенні суб'єктивного корпоративного права, а й у разі настання реальної загрози такого порушення прав. Наприклад, дієвим способом самозахисту є право акціонера вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому акцій (ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства») у разі, коли акціонер голосує проти прийняття загальними зборами рішення, оскільки вважає, що ним створюється реальна загроза порушення його корпоративних прав та/або прав інших акціонерів, однак кількості належних йому акцій недостатньо для того, щоб впливати на відповідне рішення [38, с. 224].

У випадках виникнення порушення не тільки власних, а й корпоративних прав інших учасників, що беруть участь у спорі або у випадку виникнення реальної загрози порушення можуть бути застосовані засоби протидії при самозахисті корпоративних прав.

Наприклад, такими діями можна визначити створення наглядової ради в акціонерному товаристві. Наглядова рада здійснює захист прав акціонерів, виконує управлінську функцію щодо товариства та діє в рамках компетенції, встановленої статутом товариства та Законом України «Про акціонерні товариства».

Також визначено, що вона встановлює та контролює діяльність виконавчого органу [6, ст.51].

Ще одним засобом протидії може виступати створення ревізійної комісії, що проводить перевірку діяльності дирекції та перевірку фінансово – господарської діяльності товариства.

У статті 63 Закону України «Про господарські товариства» [7] зазначено, що перевірка діяльності дирекції (директора) товариства проводиться ревізійною комісією за дорученням зборів, з власної ініціативи або на вимогу учасників товариства.

Також дане питання регулюється Законом України «Про акціонерні товариства» [6]. У ч.1 ст.74 вказаного закону зазначено, що ревізійна комісія (ревізор) проводить перевірку фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства за результатами фінансового року, якщо інше не передбачено статутом товариства. Виконавчий орган забезпечує членам ревізійної комісії (ревізору) доступ до інформації в межах, передбачених статутом або положенням про ревізійну комісію.

Самозахист у корпоративних правовідносинах можливий шляхом як активної, так і пасивної поведінки. Наприклад, право учасника голосувати проти запропонованого рішення загальних зборів товариства або утриматися від голосування. Також способи самозахисту повинні бути законними та не виходити за межі активних дій (пасивної поведінки), необхідних для їх реалізації [38, с. 224].

Самозахист корпоративних прав спрямований на забезпечення повної їх реалізації, на поновлення належних корпоративних прав, здійснюється

суб'єктом (носієм) цих прав, що включає в себе кілька можливостей особи, які передбачені законом та установчими документами [24,с.658].

Залежно від порядку реалізації самозахисту виділяють:

1) безпосередній порядок самозахисту корпоративних прав, який передбачає самостійні дії учасників товариства без залучення інших суб'єктів, зокрема органів управління товариством. Першочерговою можливістю самозахисту в цьому аспекті є можливість брати участь в управлінні справами товариства, наприклад, шляхом голосування на загальних зборах приймати рішення, які унеможливають порушення своїх прав;

2) опосередкований порядок самозахисту, який потребує залучення до захисту своїх прав органів управління акціонерним товариством. Важливе значення у плані самозахисту прав акціонерів має право, в передбачених законом випадках, вимагати викупу товариством належних йому акцій (так зване право на незгоду), коли він не брав участі чи незгідний з прийнятими загальними зборами рішеннями [57,с.400].

Способи захисту, які застосовуються в корпоративному праві, можуть бути поділені на дві категорії: універсальні, які застосовуються для захисту цивільних прав (відшкодування шкоди, припинення правовідношення тощо), а також спеціальні, які застосовуються у корпоративних відносинах (присудження до виконання акціонерним товариством зобов'язань засновників у зв'язку із заснуванням акціонерного товариства) [58,с.70].

Основною функцією самозахисту є в першу чергу захист корпоративних прав та інтересів від порушення – правоохоронна функція. Окремі способи самозахисту можуть виконувати і інші функції, похідні від основної. На наш погляд, доцільно виділити лише деякі, найбільш загальні з них. Так, наприклад, як: превентивну (попереджувальну); присічну (що полягає в припиненні порушення); функцію забезпечення належного виконання зобов'язань, забезпечення недоторканості права; гарантійну; відновну та ін. [24,с.659].

Відповідно до спрямованості можна визначити поділ способів самозахисту на такі:

- 1) способи самозахисту, спрямовані на забезпечення недоторканності права (стосовно договірних відносин така функція може розглядатися як забезпечення виконання зобов'язань, оскільки невиконання або неналежне їх виконання боржником буде порушенням прав кредитора в зобов'язанні);
- 2) способи самозахисту, спрямовані на припинення порушення прав;
- 3) способи самозахисту, спрямовані на відновлення порушеного права або на компенсацію шкоди, заподіяної порушенням [58,с.69].

Застосування самозахисту порівнюючи з іншими формами захисту, у більшості випадків є ефективним та дієвим, що може застосовуватися як до застосування юрисдикційного захисту, так і під час або після його вжиття. Способи захисту у зобов'язальних та речових відносин, не можуть бути застосовувані в разі самозахисту корпоративних прав та інтересів у зв'язку з правовим положенням їх носіїв та особливості корпоративних відносин. Загальні межі реалізації права на самозахист корпоративних прав визначаються суб'єктним складом корпоративних відносин; правомірністю дій; виключними способами самозахисту, притаманними лише в разі порушення корпоративних прав та інтересів; функціональною спрямованістю [24,с.659].

Із способів, передбачених для судового захисту, самозахист може відбуватись лише такими, як: 1) припинення дії, яка порушує право; 2) відновлення становища, яке існувало до порушення; 3) зміна правовідносин; 4) припинення правовідносин; 5) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Інші способи передбачають необхідність винесення рішення юрисдикційними органами [58, с. 69].

При більш детальному вивченні вказаних способів, можна відзначити такий спосіб самозахисту як відшкодування збитків.

Відшкодування збитків є одним із найбільш розповсюджених способів захисту порушених прав. Воно може здійснюватись не лише в судовому

порядку. В позасудовому порядку збитки можуть відшкодовуватись якщо, наприклад, сторони визначили у договорі як наслідок його невиконання чи неналежного виконання, обов'язок відшкодування збитків, та винна сторона виконала його належним чином. Так, у засновницькому договорі може бути передбачено обов'язок відшкодування збитків, завданих несвоєчасним поверненням внесених засновниками вкладів в рахунок оплати акцій у випадку не заснування товариства [57,с.401].

Ще одним із способів самозахисту можна назвати безпосередньо припинення правовідносин, що провадиться у формі відмови від договору. Така форма самозахисту провадиться у випадку порушення умов договору та може виконуватись у односторонньому порядку.

Так, відповідно до ст.611 Цивільного кодексу, одним із правових наслідків порушення зобов'язання, встановленого договором або законом, є припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору. Об'єднуючими ознаками односторонньої відмови від зобов'язання і від договору є, зокрема те, що зміна правовідношення (договірного зобов'язання) у цьому випадку є встановленим законом способом самозахисту порушеного цивільного права, а тому здійснюється без звернення до суду. Так, у засновницькому договорі може бути передбачена можливість односторонньої відмови засновника від договору, якщо інші засновники або засновник, уповноважений на вчинення дій по заснуванню товариства, не виконують його належним чином [57,с.401].

Також до способів самозахисту можна застосовувати заміну уповноваженої особи, що має провадити дії по заснуванню товариства. Така заміна здійснюється за рішенням засновників товариства та може застосовуватись у випадку, коли невиконання або неналежне виконання покладених на уповноважену особу обов'язків може призвести до неможливості проведення реєстрації даного товариства, що, в свою чергу може привести до завдання шкоди засновникам товариства.

Одним із неюрисдикційних способів захисту корпоративних прав можна назвати медіацію. Даний спосіб неюрисдикційного захисту корпоративних прав останнім часом набирає все більшої прихильності стосовно застосування при вирішенні конфліктних ситуацій. В українському законодавстві це відображається в створенні проекту Закону України «Про медіацію» та все більшого розповсюдження даного способу захисту корпоративних прав та застосування медіації з урахуванням іноземного досвіду та процедур її проведення.

В усьому світі існує практика застосування способів альтернативного вирішення правових конфліктів, які використовуються не тільки як альтернатива офіційному правосуддю, а й як складовий елемент судового провадження. На відміну від судового розгляду, який є суворо врегульованим, формалізованим та зосередженим на суті позову, медіація дає змогу гнучкого підходу до вирішення спору, врахування всіх аспектів спірної ситуації, незалежно від їх юридичного чи правового значення. Саме тому медіацію відносять до альтернативних методів вирішення спорів [42,с.58].

Медіація визначається як переговори за участі нейтрального посередника (медіатора), добровільний і конфіденційний процес, в якому нейтральна третя сторона (медіатор) допомагає конфліктуючим сторонам досягти взаємоприйнятої угоди, як метод, за яким сторони управляють і володіють як самим процесом, так і його результатом – угодою, тобто нічого не вирішується без згоди сторін. Вона означає структурований процес, незалежно від його назви або посилення на нього, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора [80,с.11].

У більш практичному сенсі медіація – це примирення і знаходження конструктивного підходу до врегулювання суперечки, який дозволяє виявити важливі для обох сторін питання; під різним кутом розглядає предмет спору; дозволяє використати конфлікт як «інструмент навчання» і основу для

покращання відносин між сторонами. Медіація забезпечує сторонам можливість відновити або розпочати переговори [44,с.32].

Медіація – це метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту. На відміну від формального судового процесу, під час медіації сторони доходять згоди самі – медіатор не приймає рішення за них [35,с.134].

В соціальній психології вчені розглядають медіацію як специфічну форму врегулювання спірних питань, конфліктів, узгодженні інтересів та/або як технологію вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони. В той же час, в правовій доктрині медіацією називають також процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна сторона – медіатор (посередник), яка веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору й активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить усіх учасників переговорів. Медіація (посередництво) розглядається також як добровільний і конфіденційний процес розв'язання будь-якого спору, в якому нейтральна третя особа допомагає сторонам досягнути домовленості (згоди) в їхньому спорі шляхом переговорів. Визначають медіацію і як певний підхід до розв'язання конфлікту, в якому нейтральна третя сторона забезпечує структурований процес, для того, щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийнятного вирішення спірних питань [80,с.11].

Щодо можливості розгляду корпоративних спорів у процедурі медіації, то згідно зі ст. 22 Проекту Закону України «Про медіацію» у цивільних, господарських і трудових угодах може застосовуватися медіаційне застереження, тобто положення, згідно з яким конфлікти (спори), що

впливають з договірних відносин сторін, підлягають урегулюванню шляхом медіації до їх судового розгляду [64,с.72].

Процедура медіації є чітко структурованою та поділяється загалом на чотири стадії:

1) попередню (вступну) стадію, яка складається з двох етапів: підготовчого етапу (на цьому етапі медіатор намагається здобути довіру учасників, оцінює їх готовність до медіації, пояснює правила медіації, роз'яснює свою роль у цьому процесі) та етапу індивідуальних зустрічей (на цьому етапі медіатор вивчає позиції учасників конфлікту і забезпечує їх взаємне спілкування). На цій стадії встановлюється перший контакт медіатора зі сторонами, підписується згода сторін (для судової медіації) та/або контракт (для комерційної, позасудової медіації) на проведення медіації, роз'яснюється суть медіації, правила проведення відповідної процедури;

2) відкриваючу стадію (розвідки та збору інформації) (на цій стадії відбувається поступове налагодження прямого спілкування між сторонами, її етапами є пояснення сторін, а також виклад кожною зі сторін своєї позиції у спорі, з'ясування причин виникнення спору та мотивації сторін у спорі, уточнення позицій сторін, поділ загальної суті спору на окремі складові, підсумок). На цій стадії кожна зі сторін має можливість викласти свої бачення суті спору, а медіатор шляхом постановки питань та узагальнення сприяє з'ясуванню причин конфлікту, працює з емоціями сторін і після сумісного визначення тем переговорного процесу, серед них визначаються спільні поєднувальні чи протилежні, встановлюється пріоритетність тем, порядок їх опрацювання в процесі медіації. Одним із етапів вказаної стадії є також визначення інтересів кожною зі сторін, в процесі якого за допомогою медіатора сторони сумісно визначають, які з інтересів є спільними, а які підлягають окремому розгляду, тобто здійснюють категоризацію інтересів;

3) середню стадію (розробка варіантів рішень) – передбачає спільний пошук шляхів вирішення спору, а етапність цієї стадії полягає у визначенні

першочергових питань, з'ясуванні невиявлених інтересів сторін, визначенні спільних засад та інтересів сторін у спорі, обговоренні й пошуку взаємоприйнятних способів вирішення спору, пошуку консенсусу. Це стадія протягом якої відбувається «мозкова атака», під час якої сторони висловлюють та записують на протязі відведеного медіатором часу будь-які ідеї, навіть, на перший погляд, неймовірні, які мають відношення до їх проблеми, після генерування варіантів рішень здійснюється сторонами їх групування у відповідності до тем та груп інтересів;

4) заключну (вирішення спору між сторонами по суті, укладення угоди, підведення підсумків). При знаходженні спільних варіантів рішень сторони за домовленістю переходять до останньої стадії – складання угоди, яка готується виключно сторонами, містить взаємні поступки та після її остаточного формулювання перевіряється на допустимість й можливість виконання та справедливість, підписується сторонами. Сторони оцінюють, чи отриманий результат співпадає з їх уявою про цінність і справедливість, оскільки це важливо для визначення їхньої здатності виконати спільно досягнуте, сформульоване, оформлене та підписане рішення. Добровільність виконання підписаної під час медіації угоди – це гарантія її безумовного виконання сторонами [80,с.13].

Отже, можна зробити висновок, що способи захисту корпоративних прав, що входять до форми захисту, посідають окреме місце серед способів захисту корпоративних прав, що мають свої особливості застосування та переваги при вирішенні конфліктних ситуацій та при виникненні порушень корпоративних прав.

До неюрисдикційної форми захисту корпоративних прав можна окремо віднести самозахист, заходи оперативного впливу, медіацію, а також дії, що спрямовані на усунення загрози порушення корпоративних прав без звернення до судових та інших уповноважених органів.

Перевагою застосування неюрисдикційної форми захисту корпоративних прав можна визначити те, що їх застосування може бути

економічно ефективним, може гарантувати конфіденційність та гарантування вирішення конфлікту, під час застосування вказаної форми можливе заощадження часу (у порівнянні із підготовкою та розглядом справи у суді), а також під час проведення неюрисдикційної форми захисту корпоративних прав можливе заощадження коштів, що при юрисдикційній формі захисту можуть бути застосовані при обслуговуванні судових процедур та підготовку до розгляду та безпосередній розгляд справи у суді.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Провівши дослідження правової природи захисту корпоративних прав, його правових форм та способів на підставі викладеного в випускній кваліфікаційній роботі матеріалу можна зробити наступні висновки:

1. Під корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні можна розуміти правовий зв'язок, що встановлюється внаслідок реалізації засновницького права між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом.

Корпоративні права можна визначити як права особи, яка має частку в статутному фонді господарського товариства та включають правомочності, що надають право на участь цієї особи в управлінні господарським товариством. Також особа може мати інші правомочності, що виникають внаслідок діяльності товариства.

2. Досліджуючи корпоративне право можна зазначити, що сучасна правова наука заслуговує окремої уваги класифікації корпоративних прав, що, в свою чергу, відіграє важливу роль в розумінні його правової природи, подальшому його дослідженні та вдосконаленні нормативно-правової бази, що спрямована на регулювання та захист корпоративних правовідносин.

Корпоративні права можна поділити за певними критеріями. Аналізуючи наукові роботи вітчизняних науковців можна зробити висновок, що у науковій літературі існують такі класифікації корпоративних прав:

- 1) за характером вираження поділяються на майнові та немайнові (або управлінські);
- 2) за безумовністю їх існування корпоративні права можна поділити на умовні та безумовні;
- 3) за джерелом їх виникнення вони бувають законні, підзаконні та внутрішньо корпоративні;
- 4) за організаційно-правовою формою корпоративні права можна поділити на основні, спеціальні та локальні;

5) за характером існування поділяються на зовнішні та внутрішні. Останні, в свою чергу, поділяються на: відносини між учасниками товариства, відносини між господарським товариством і його товариством, відносини між різними органами господарського товариства.

3. При дослідженні вітчизняного законодавства можна виділити існування таких ознак корпоративних прав:

- 1) суб'єктом корпоративних прав є особа, що володіє правом власності на акції відповідного акціонерного товариства;
- 2) наявність складного змісту корпоративних прав.

4. Також можна зробити висновок, що особливої уваги заслуговує інвестиційний інтерес, оскільки він є передумовою та метою учасників товариства у веденні господарської діяльності та виражається в їх інтересах покращення економічних показників діяльності господарського товариства. А також пріоритетним інтересом учасників задля економічно вигідною діяльності товариства має бути інтерес у збільшенні майнової бази підприємства та налагодження зв'язків з контрагентами.

5. Зміст корпоративних прав складається з прав та обов'язків учасників акціонерного товариства, які регулюються корпоративними нормативно-правовими актами (тобто встановлюють порядок їх виникнення, зміну та припинення). Правомочності, що виражають зміст корпоративного права поділяються на майнові та управлінські. Це дає змогу більш глибоко дослідити ці дві групи правомочностей, можливість набувати вказані правомочності учасниками товариства, їх вплив на функціонування товариства та ефективність його господарської діяльності.

6. До управлінських правомочностей, що складають зміст корпоративного права, можна віднести право акціонера на отримання інформації. Дослідивши це питання, можна зробити висновок стосовно засобів, за допомогою яких, акціонерне товариство інформує акціонерів відповідного товариства та третіх осіб. До таких засобів слід віднести:

- 1) вручення (пересилання документарної інформації у паперовому вигляді);
- 2) надання інформації на магнітних носіях (у випадках, якщо таке положення закріплене статутом товариства або його внутрішніми положеннями);
- 3) інформування акціонерів та третіх осіб через оприлюднення інформації у засобах масової інформації;
- 4) надання інформації під час публічних виступів, в тому числі на групових та особистих зустрічах з акціонерами посадових осіб акціонерного товариства.

7. До майнових правомочностей можна віднести право акціонера на отримання дивідендів. Проаналізувавши викладений матеріал, можна зробити висновок, реалізація такого права можлива за наявності умов:

- 1) наявності у акціонерного товариства чистого прибутку за результатами фінансового року;
- 2) наявності відповідного рішення органу товариства, який має право, приймати таке рішення, про порядок розподілу частини отриманого прибутку між учасниками даного товариства.

Також можна наголосити, що відповідне рішення приймається вищим органом відповідного товариства. Рішення про порядок розподілу прибутку товариства оформлюється протоколом, який відповідно до законодавства може містити таку інформацію:

- 1) розмір дивідендів, що припадають на акцію, пай або частку в статутному капіталі;
- 2) дату початку виплати дивідендів;
- 3) спосіб і порядок виплати дивідендів.

8. Захист корпоративних прав має самостійний характер та є передумовою виникнення процесуальних відносин. Захист корпоративних прав є складовою частиною прав його носія та застосовується з приводу відновлення порушуваних прав.

9. Досліджуючи способи захисту корпоративних прав можна зробити висновок, що справи, що стосуються питання визнання недійсним рішень загальних зборів акціонерів займають найбільший об'єм серед усіх справ з корпоративних спорів. Серед підстав, що є причинами визнання рішень загальних зборів, а також ті, що визначені у вітчизняному законодавстві, можна визначити такі:

- 1) прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення;
- 2) прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства;
- 3) прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації.

10. До форм захисту корпоративних прав можна віднести юрисдикційну та неюрисдикційну. До юрисдикційної форми захисту відноситься захист корпоративних прав в судовому або адміністративному порядку. До неюрисдикційної форми захисту корпоративних прав можна окремо віднести самозахист, заходи оперативного впливу, медіацію, а також дії, що спрямовані на усунення загрози порушення корпоративних прав без звернення до судових та інших уповноважених органів.

Перевагою застосування неюрисдикційної форми захисту корпоративних прав можна визначити те, що їх застосування може бути економічно ефективним, може гарантувати конфіденційність та гарантування вирішення конфлікту, під час застосування вказаної форми можливе заощадження часу (у порівнянні із підготовкою та розглядом справи у суді), а також під час проведення неюрисдикційної форми захисту корпоративних прав можливе заощадження коштів, що при юрисдикційній формі захисту можуть бути застосовані при обслуговуванні судових процедур та підготовку до розгляду та безпосередній розгляд справи у суді.

З метою удосконалення чинного законодавства України з питань визначення правової природи захисту корпоративних прав пропонується внести наступні **зміни та доповнення** до деяких законодавчих актів України, а саме:

1) Внести зміни до ч.1 ст.47 Закону України «Про акціонерні товариства» та змінити подання вимоги акціонерів на позачергові загальні збори із 10 відсотків і більше власників голосуючих акцій товариств на 5 відсотків і більше власників голосуючих акцій товариства. Дана пропозиція вноситься з метою захисту корпоративних прав міноритарних акціонерів.

2) Внести зміни до ч.6 ст.75 Закону України «Про акціонерні товариства» в якій вказано, що «Аудиторська перевірка на вимогу акціонера (акціонерів), який є власником більше ніж 10 відсотків голосуючих акцій товариства, може проводитись не частіше двох разів на календарний рік» а саме, зняти обмеження з акціонерів щодо кількості ініціювання проведення аудиторських перевірок товариства.

3) Застосування медіації як обов'язкового механізму вирішення спорів, що має бути застосована як процедура примирення перед застосуванням судової форми захисту корпоративних прав. Дана пропозиція вноситься з метою спрощення процедури вирішення корпоративних спорів, зменшення витрат та скорочення терміну вирішення спору по відношенню з судовою формою захисту корпоративних прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-VI (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
7. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-ХІІ (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
8. Про депозитарну систему України : Закон України від 06.07.2012 № 5178-VI (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>.
9. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV (зі

- змiнами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
- 10.** Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
- 11.** Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
- 12.** Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
- 13.** Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 № 698-XII (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.
- 14.** Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.
- 15.** Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.
- 16.** Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV (зі змінами та доповненнями) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
- 17.** Указ Президента України «Про національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 № 1063/2011 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011>.
- 18.** Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» від

- 29.06.1999 № 1172 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172-99-%D0%BF/ed20150407>.
19. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про внесення змін до Положення про допуск цінних паперів іноземних емітентів до обігу на території України» від 22.11.2012 № 1692 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2178-12>.
20. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.03 / Антонюк О. І. – Харків, 2004. – 20 с.
21. Бабецька І. Я. Корпоративні правовідносини та корпоративні права: до проблеми визначення поняття. / І. Я. Бабецька. // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. – 2013. – № 8. – С. 150 – 155
22. Бабецька І. Я. Класифікація переважних прав у корпоративних правовідносинах. / І. Я. Бабецька. // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – № 63. – С. 562 – 567.
23. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту»: сучасні погляди та концепції./ О.В.Бігняк. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – Т 2. – № 19. – С.169 – 172
24. Бігняк О.В. Поняття самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. / О.В.Бігняк // Правове життя сучасної України. Матеріали Міжнарод. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу. (Одеса, 16 – 17 травня 2013р.). – Фенікс. – 2013. – Т.2. – С. 656 – 659
25. Бігняк О.В. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав. / О.В. Бігняк // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – № 6. – С. 6 – 10

26. Біляк Ю.В. Корпоративні конфлікти в сучасному акціонерному товаристві: методика розпізнання. / Ю.В.Бігняк // Агросвіт. – 2013. – № 16. – С. 35 – 43
27. Богуш М. Інтереси учасників корпоративних відносин. / М. Богуш // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2013. – № 3 (97). – С.103 – 106
28. Бурдак Т.І. Юридична природа корпоративних прав та корпоративних відносин в акціонерних товариствах. / Т.І. Бурдак // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 169 – 173
29. Бутрин Н.С. Набуття корпоративних прав на підставі правочину: загальні положення та проблемні аспекти. / Н.С. Бутрин // Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 23-24 травня 2014 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика». – 2014. – 120 с.
30. Бутрин-Бока Н.С. Поняття «корпоративне право» та «корпоративні права» у законодавстві України. / Н.С. Бутрин-Бока // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Т.1. – № 3. – С.84 – 88
31. Бутрин-Бока Н.С. Правове закріплення поняття «корпоративні права» за законодавством України. / Н.С. Бутрин-Бока // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 2. – С. 54 – 57
32. Бутрин-Бока Н.С. Форми реалізації корпоративних прав чи форми корпоративних прав. / Н.С. Бутрин-Бока // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 84 – 87
33. Бутрин-Бока Н.С. Юридична особа корпоративного типу (корпорація) – учасник корпоративних правовідносин. / Н.С. Бутрин-Бока // Право і суспільство. – 2015. – № 5-2 частина 3. – С. 61 – 67
34. Васильєва В. Проблеми розвитку корпоративного права. / В. Васильєва // Приватне право. – 2013. – № 1. – С.135 – 145

35. Васильчак С.В. Медіація як один із методів цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів. / С.В. Васильчак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20.14. – С. 133 – 137
36. Вінник О.М. До проблеми корпоративних конфліктів. / О.М. Вінник // Університетські наукові записи. – 2012. – № 1(41). – С. 407 – 415
37. Воловик О.А. Об'єкти та суб'єкти корпоративних відносин: напрями дослідження./ О.А.Воловик // Науковий журнал Економіка та право. – 2009 . – №3. – С. 19 – 22
38. Гелич А.О., Бокоч І.М. Особливості самозахисту у корпоративних правовідносинах // Молодіжний науковий юридичний форум : Всеукраїнська науково-практична конференція до Дня науки, Київ, Національний авіаційний університет, 26 травня 2016 р. : тези доповіді. – Київ. – 2016. – Т.2. – С. 222 – 225
39. Григоренко О.В. До питання про поняття корпоративного права. / О.В. Григоренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. – № 2. – Т.1. – С. 88 – 91
40. Господарське право України: навчальний посібник / За заг. ред. проф. Н.О.Саніахметової . – Харків: «Одісей». – 2005. – 608с.
41. Денис О.Б. Суть та специфіка корпоративних конфліктів. / О.Б. Денис // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Ч.1. – № 17. – С. 12 – 14
42. Демків Р.Я. Медіація як сучасний спосіб вирішення юридичних спорів у цивільному процесі України. / Р.Я. Демків // Порівняльно – аналітичне право. – 2017. – №1. – С. 58 – 60
43. Долинська О.В. Юридична природа корпоративних прав учасників господарських товариств. / О.В. Долинська // Університетські наукові записи. – 2008. – № 4(28). – С. 190 – 194
44. Ерік М. Рунессон, Марі – Лоранс Гі. Медіація конфліктів і спорів у галузі корпоративного управління. / Всесвітній форум з питань

- корпоративного управління, Ерік М. Рунессон, Марі-Лоранс Гі-Вашингтон, Фокус. – 2007. – № 4. – 68с.
- 45.** Жорнокуй В.Г. Правова природа участі в управлінні господарським товариством. / В.Г. Жорнокуй // Науковий журнал «Право і безпека». – 2011. – № 5(42). – С.216 – 220
- 46.** Жорнокуй В.Г. Про проблему визначення місця немайнових прав учасників господарських товариств у системі цивільних прав. / В.Г. Жорнокуй // Право та інновації. – 2015. – № 4(12). – С. 51 – 57
- 47.** Жорнокуй Ю.М. Проблемні аспекти встановлення правового режиму інформації, розміщеної на веб-сторінці акціонерного товариства. / Ю.М. Жорнокуй // Право та інновації. – 2014. – № 3(7). – С. 55 – 62
- 48.** Жорнокуй Ю.М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах. Дисертація на здоб. наук.ступ. доктора юрид.наук, Харків. – 2016. – 476 с.
- 49.** Зудіхін О.В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств: автореф. дис..канд.юрид.наук 12.00.03. – Одеса. – 2011. – 20с.
- 50.** Іваненко К.В. До питання класифікації корпоративних прав. / К.В. Іваненко// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2013. – Вип. 23. – С. 178 – 187
- 51.** Іоргачова М.І. Корпоративні конфлікти в Україні: основні види та їх значущість. / М.І. Іоргачова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 698. – С. 170 – 180
- 52.** Кахович О.О. До питання про визначення корпоративного права. / О.О. Кахович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Т.2. – № 2. – С. 23 – 26
- 53.** Киричок А.В. Поняття та зміст суб'єктивних прав учасників господарських товариств. Правомочність на захист. / А.В. Киричок // Право і безпека. – 2015. – № 4(59). – С. 120 – 125

- 54.** Кологойда О.В. Господарсько – правове регулювання фондових відносин в Україні. / О.В. Кологойда // Монографія. – Київ. – 2015. – 704с.
- 55.** Колосов Р.В. Поняття та зміст корпоративних правовідносин: теоретико-правовий аспект. / Р.В.Колосов // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 8. – С.35 – 38
- 56.** Кравцова О.В. Роль, сутність й об'єктивна необхідність державного управління у сфері корпоративних відносин в Україні. / О.В. Кравцова // Наукові праці. Державне управління. –2014. – Т.249. – № 237. – С. 75 – 79
- 57.** Костова Н.І. Актуальні питання захисту прав засновників акціонерних товариств. / Н.І.Костова. // Форум права. – 2011. – №3. – С. 398 – 402
- 58.** Костова Н.І. Неюрисдикційний захист прав засновників акціонерного товариства. / Н.І. Костова // Часопис цивілістики. – Одеса. – 2014. – №17. – С. 68 – 71
- 59.** Кравченко С.С. Поняття права участі в товаристві, його юридична природа та види. / С.С. Кравченко // Адвокат. – 2009. – №11 (110). – С. 17 – 21
- 60.** Крижанівська І.В. Нотаріальні дії в акціонерних правовідносинах. / І.В. Крижанівський // Південноукраїнський правничий часопис. –2012. – №4. – С. 90 – 92
- 61.** Купчак Б. Корпоративні права та їх застосування в господарській діяльності. / Б. Купчак, Л. Галач-Величко // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2010. – № 5. – С. 145 – 155
- 62.** Кучмієнко О.В. Окремі аспекти впливу останніх законодавчих змін на систему проявів та ефективність протидії зловживанню правом у корпоративних правовідносин. / О.В. Кучмієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Т.1. – № 2. – С. 134 – 140

- 63.** Лепта К. Поняття корпоративних прав територіальної громади як об'єктів господарських правовідносин. / К. Лепта // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – № 8. – С. 66 – 73
- 64.** Лукач І. В. Альтернативні шляхи вирішення корпоративних спорів. / І.В. Лукач // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 3. – С. 66-76.
- 65.** Лукач І.В. Загальна характеристика способів захисту корпоративних прав. / І.В. Лукач // Юридичний науковий журнал, Юридичний науковий електронний журнал. – № 4/2016. – С. 68 - 70. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lsej.org.ua/4_2016/19.pdf.
- 66.** Лукач І.В. Корпоративні правовідносини в системі господарського права. / І.В. Лукач // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013 . – Т. 2. – Ч.1. – №22. – С.22 – 27
- 67.** Корпоративне право України: підручник / В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо – Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В.В. Луця. – Київ, Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
- 68.** Марущак Я.С. Правова природа корпоративних відносин: сутність та ознаки. / Я.С. Марущак // Часопис цивілістики. – 2016. – № 20. – С. 63 – 67
- 69.** Корпоративне управління. Конспект лекцій. / Т. Л.Мастенська, Н. С. Скопенко, І. А. Бойко, Н. А. Шекмар. – Київ: НУХТ, 2010. – 98 с.
- 70.** Мелех Л.В., Візняк О.В. Проблеми застосування законодавства у розгляді спорів, що виникають з корпоративних відносин. / Л.В. Мелех, О.В. Візняк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 2. – С. 140 – 147
- 71.** Мельник О.О. Корпоративне право. / О.О. Мельник // Навч. Посіб. КНЕУ. – 2009. – 274с.
- 72.** Зудіхін О.В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств: автореф. дис..канд.юрид.наук 12.00.03 / О.В. Зудіхін. // Одеса. – 2011. – 20с.

- 73.** Пальчук П. М. Корпоративне право: навч. посіб. / П. М. Пальчук. – К.: Київ. над. торг.-екон. ун-т, 2015. – 316 с.
- 74.** Патряк О.Т. Класифікація корпоративних прав як об'єкт бухгалтерського обліку. / О.Т. Патряк // Економічний аналіз. – 2014. – Т.16. – № 2. – С. 218 – 224
- 75.** Перхач О.Л. Сутність, класифікація та причини виникнення корпоративних конфліктів. / О.Л.Перхач // Вісник ОНУ імені І.І.Мечникова. – 2015. – Т.20. – № 3. – С.123 – 127
- 76.** Пленум Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» Вищий господарський суд; Постанова від 25.02.2016 № 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.
- 77.**Пленум Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» Постанова Верховного суду України від 24.10.2008 № 13. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.
- 78.**Постанова Вищого господарського суду України від 27.04.2017 року у справі №910/16828/16. Протокол. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://protokol.com.ua/ru/postanova_vgsu_vid_27_04_2017_roku_u_spravi_910_16828_16/.
- 79.** Прилуцький Р.Б. Про поняття корпоративного права та його місце у системі права України. / Р.Б. Прилуцький // Часопис Академії адвокатури України. – (2'2013р.). – №19. – С.01 – 10
- 80.** Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. / В. Резнікова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 90. – С.10 – 15
- 81.** Рибінцев В.О. Сутність та класифікація корпоративних конфліктів. / В.О. Рибінцев, М.В. Хацер // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» . – 2012. – № 748. – С. 95 – 99

- 82.** Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). Справа N 1-10/2004, м. Київ, 1 грудня 2004 року N 18-рп/2004. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.
- 83.** Серих О.В. Класифікація джерел корпоративного права України. / О.В. Серих // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – № 1. – С. 96 – 99
- 84.** Сліпенчук Н.А. Особливості правочинів із заінтересованістю, помічник судді господарського суду Івано-Франківської області. Судова влада України. 2017р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://if.arbitr.gov.ua/sud5010/pres-centr/publications/393753/>.
- 85.** Словник юридичних термінів і понять: навчальний посібник / за ред. В.Г.Гончаренко, З.В.Романовської. Академія адвокатури України. Київ, Юстініан. – 2013. – 600с.
- 86.** Смітюх А.В. Корпоративне право у схемах: навчальний посібник. / А.В. Смітюх // Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. – Одеса. – 2017. – 322с.
- 87.** Смітюх А. Позови акціонерів про визнання недійсними правочинів акціонерного товариства за Законом України «Про акціонерні товариства». / А. Смітюх // Юридичний радник. – 2009. – № 2 (28). – С. 64 – 68.
- 88.** Смітюх А.В. Щодо класифікації корпоративних прав, їх суб'єктів та корпоративних правовідносин. / А.В. Смітюх // Правова держава. – 2016. – № 21. – С. 94 – 100
- 89.** Смітюх А.В. Щодо співвідношення майнових та немайнових корпоративних прав. / А.В. Смітюх // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2017. – № 2(31). – С. 21 – 27

- 90.** Смітюх А.В. Щодо змісту права учасника корпоративного підприємства на отримання інформації про діяльність підприємства. Матеріали 72-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету ім.І.І.Мечникова (29 листопада – 1 грудня 2017р., м. Одеса). – Одеса. – Фенікс. – 2017. – С. 31 – 35
- 91.** Соколовський М.В. Історія становлення поняття «корпоративне право» у вітчизняному законодавстві та доктрині права. / М.В. Соколовський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Т.2. – № 2. – С. 54 – 58
- 92.** Труш І.В. Особливості здійснення господарської діяльності комунальними корпоративними підприємствами. / І.В. Труш // Господарське право. Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С.72 – 78
- 93.** Харитонova О.І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних організаційних правовідносин. / О.І. Харитонova // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Одеса. – 2011. – Т.10. – С. 324 – 334
- 94.** Харитонов Є.О. «Корпоративне право» та « корпоративне законодавство»: до проблеми співвідношення. Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин. / Є.О. Харитонов // (21-22 вересня 2012р., м. Івано-Франківськ): Всеукраїнська науково-практична конференція. Збірник наукових праць. Київ НДІ приватного права і підприємництва НАПрН. України. – 2012. – 166с.
- 95.** Цікало В.І. Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація. / В.І. Цікало // Право України. –2010. – № 11. – С. 102 – 111
- 96.** Чайковська А.В. Поняття та види корпоративних інтересів. / А.В.Чайковська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – Т.1. – № 3. – С. 137 – 140

97. Шимон С. Сущность корпоративных прав: несколько ремарок к научной дискуссии. / С. Шимон // Международный научно-практический правовой журнал. *Legea si viata* (Закон и жизнь). – 2013. – № 7. – С. 35 – 39
98. Штим Т. Оспорування правочинів із заінтересованістю та значних правочинів. / Т. Штим // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 95/2013. – С. 106 – 108
99. Шуба Б.В. Корпоративні права і їх захист альтернативними способами. / Б.В. Шуба, С.О. Юлдашев // Європейські перспективи. – 2013. – № 8. – С. 133 – 136
100. Юркевич Ю.М. Статут і засновницький договір: компаративний аналіз. / Ю.М. Юркевич // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Т.1. – № 3. – С. 164 – 169